Fig. 1. Kirken set fra sydøst. KdeFL fot. 1998. - *The church seen from the south-east.*

SØVIND KIRKE

VOER HERRED

Første omtale af sogn og landsby stammer fra 1426, da et skel mellem Søvind Kær og Haldrup Kær blev lagt fast.[1] Kirken er nævnt 1524, da den bidrog med 15 mk. til den såkaldte landehjælp.[2]

Tidligste vidnesbyrd om kirkens ejerforhold er fra 1572,[3] da den tilhørte kronen, som havde kirketienden bortfæstet til sognepræsten, Niels Frandsen i Elbæk.[4] 1646 var både kirke- og kongetienden fæstet bort til Laxmand Gyldenstierne, ejer af sognets *hovedgård,* Tyrrestrup.[5] Patronatsretten overgik til Tyrrestrups ejer 1673, da kongen afgav den til rentemester Henrik Müller.[6] Herefter lå kirken under denne gård (blandt kirkeejere skal nævnes Hans Christensen Juul, jfr. bl.a. †gravkapel, og familien Søltoft, jfr.

gravminder samt Gangsted kirke, s. 4981), indtil den overgik til selveje 1. jan. 1911.

Sognet er *anneks* til Gangsted, hvilket tidligst fremgår 1584, da sognepræsten, ovennævnte Niels Frandsen, deltog i prins Christians hyldning i Viborg.[7] Nogle gårde i Gangsted sogn overførtes 1570 til Søvind.[8] Det omfangsrige *voldsted,* Torupvolde, ligger i den del af Søvind sogn, som tidligere udgjorde Ås sogn (jfr. s. 5038).

1615[9] betalte kirken for *tiggertegn* til seks 'stakler' i sognet.

Ved restaureringsarbejder 1975 gjordes i koret fund af smågenstande (nu i NM, inv.nr. D 29-105) og *mønter* (NM. FP. 3468), heriblandt en såkaldt Dannebrogsmønt fra Valdemar den Stores tid.

Sagn. Om Peder Ebbesen Galt til Tyrrestrup (Peder Ibsen, Peer Yvs), hvis gravsten findes i kirken (s. 5026), hed det i folkemunde, at han på grund af sit ugudelige levned blev taget af Fanden, og familien derfor 'for at skjule denne skammelige elendighed' ved begravelsen kom sten i ligkisten.[10]

2000: Søvind sogn indgår i Århus stift og ligger i Gedved kommune, Vejle amtskommune.

Søvind sogn er relativt stort og langstrakt, hvilket hænger sammen med, at det i nord omfatter det for længst nedlagte Ås sogn (jfr. s. 5038). Kirken ligger derfor i områdets søndre del, der strækker sig fra kuperet moræneland til flade arealer på nordsiden af Horsens fjord inden for Værsø. I ældre tid (jfr. fig. 53) samlede landsbyens huse sig i to grupper, adskilt af et lavtliggende, fugtigt engdrag, hvorigennem Søvind bæk strømmer og passerer nær kirkegården på vej mod fjorden. I dag er kirken helt omkranset af huse, hvilket er en situation, der går tilbage i tiden, omend bebyggelsen 1788 var mere spredt end den nuværende. Degnens nedennævnte bolig er antagelig identisk med et af †husene i kirkegårdens skel.

På alle sider undtagen i nord omgives *kirkegården* af brudstensmure, hvor en smal vej siden 1943 danner 'rundkørsel' langs murens yderside. Mindre *udvidelser* har fundet sted 1884 i nord, 1914 i vest og 1926-27 i nord. I 1900rnes begyndelse indledtes de ældre, græskronede stendigers etapevise afløsning med tagstensafdækkede brudstensmure, begyndende i øst, 1933 fortsat i sydsiden og ført frem til indkørslen i vest.[11] Siden den første omtale af *hegning* 1615[9] har området været indesluttet med stengærde, hvor nedstyrtede strækninger jævnligt måtte lægges op. Der er en *indgang* mod hvert verdenshjørne. Indkørsler i øst og vest, fodgængerlåger i nord og syd. I den nuværende udformning med jerntremmefløje er alle af ny eller nyere dato, søndre er således etableret 1932, nordre og vestre fornyet i 1980erne. I den sydøstre indgang er lågerne ophængt på lave, teglhængte piller, i den nordøstre på høje rødstenspiller, mens der i porten ved ligkapellet er benyttet granitstolper til bæring. Indgange nævnes tidligst 1616,[9] da der indkøbtes egetræ til en †*rist* i øst og én i vest. 1749[12] klagede adskillige bønder over kirkeejeren Hans Christensen Juul (jfr. s. 5001 og †gravkapel) og anførte bl.a., at han havde ladet nedrive en muret †*portal*, hvor de 'så dejligt kunnet stå i ly, når de kom til kirken i ondt vejr'. 1805[13] nævnes en lille †låge ved degnens †hus (jfr. ovf.). Senere i samme århundrede omtales indgange jævnligt i anledning af ændringer eller fornyelser.

To indbyrdes forskudte, sammenbyggede, hvidkalkede og teglhængte huse ved vestre indkørsel indeholder kapel og graverrum m.v. og går i sin kerne vist tilbage til 1919.

Beplantningen udgøres af birk langs hegnets nordre halvdel, mens der for nylig er fældet adskillige elme. 1828[14] noterede synet, at der stod træer hele vejen rundt, mens alléer førte fra indgangene frem til våbenhuset. 1870 afløstes popler af elm, der fjernedes 1933, hvorefter plantedes røn. Det fremgår af præstens kortfattede beskrivelse 1791,[15] at degnen havde græsning på kirkegården for en ko. Forskellige reguleringsaktiviteter har fundet sted i de sidste 100 år, indledt 1891 med grusning af hovedgangen mellem østre og vestre indkørsler; 1910 skulle en sti langs diget i vest og nord omlægges. Stenpikket *fortov* omkring kirken er lagt i 1990erne, mens en græsrabat skulle fjernes 1898. Urneplænen er fra begyndelsen af 1980erne.[11]

BYGNING

Kirken, der i sin nuværende skikkelse indeholder mange for Østjylland karakteristiske træk, må være rejst o. år 1200 med facader af granitkvadre og bag-

Fig. 2. Kirken set fra nordøst med Søltofternes gravsted i forgrunden. Henrik Wichmann fot. 1999. - *The church seen from the north-east with the monument for the Søltoft family in the foreground.*

mure af marksten. O. år 1500 og i årtierne frem til reformationen 1536 er gennemført en betydelig omdannelse ved indbygning af hvælv og tilføjelse af tårn og våbenhus. O.1580 opførte Gjord Pedersen Galt til Tyrrestrup ved korets sydside et †gravkapel, der sløjfedes i 1740rne. Orienteringen har en ubetydelig afvigelse mod syd.[16]

Grundplanen i kirkens oprindelige afsnit, kor og skib, er tydeligvis *afsat* på grundlag af kvadrater, hvorefter muren på skråkantsokkel er rejst med den nævnte, i området udbredte *materialefor*deling med tildannet granit udvendig og rå indvendig; åbningernes hjørner med væggen er sat

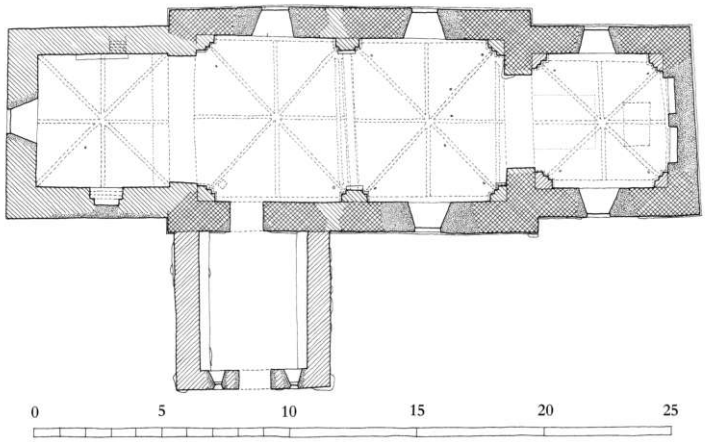

Fig. 3. Grundplan 1:300. Opmålt af Mads Hjuler og Kurt P. Lorenzen 1987, tegnet af KdeFL 1999. - *Groundplan.*

med kvadre. Soklen er ødelagt ved det søndre hjørne mellem kor og skib, hvilket kan være en konsekvens af brand (jfr. gulve). Skibets delvis bevarede vestgavl viser på sin østside, at de udvalgte, overvejende hovedstore marksten er lagt med tendens til horisontale lag (fig. 6), og at der er pakket med småsten i fugerne. Heri indgår stumper af tegl. I samme gavls facadeside optræder enkelte frådstensblokke.

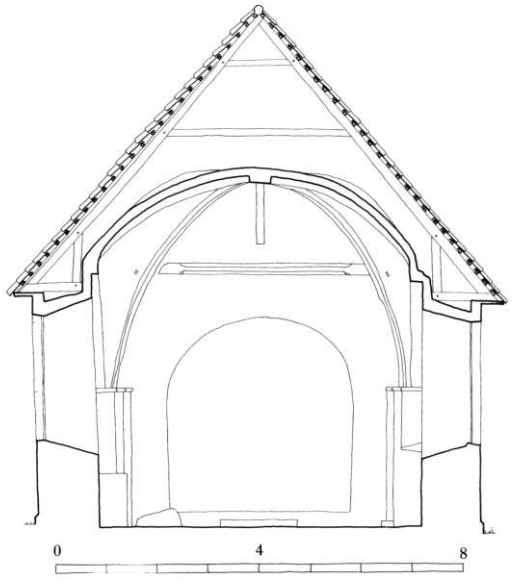

Fig. 4. Tværsnit i skibet set mod øst 1:150. Opmålt af Mads Hjuler og Kurt P. Lorenzen 1987, tegnet af KdeFL 1999. - *Cross-section of the nave looking east.*

Skibet har to *indgange*, begge rektangulære. Den søndre er bevaret i brug, dog er anslagsfremspringene fjernet. Den nordre, der aflæses på begge sider, står tilmuret. Udvendig måler dørhullet 205x110 cm over den gennemløbende sokkel, og her er i vestsiden bevaret anslagsfremspringets enkle, 29 cm høje *kragsten*, der forneden smykkes med rundstav. Uden tvivl har *vinduernes* antal været det gængse med tre i koret og to i hver af skibets langmure. Ingen er bevaret i brug, men et tilmuret spores i hver side af skibet, hvor det nordre udvendig måler 132x72 cm og har halvrund overligger. F. Uldall bemærker, at ved begge vinduer er sålbænken udført med to kvadre. En overligger er placeret i kirkegårdens søndre mur, og i sin udaterede kirkebeskrivelse bemærker M. R. Mikkelsen, at to andre, hvoraf den ene før 1927 blev fundet i en grav uden for kirkens sydmur, er blevet slået i stykker.

En ikke nærmere lokaliseret, oprindelig, 60 cm dyb *niche* (45x45 cm), placeret med bund 50 cm over gulv i korets sydvæg og antagelig benyttet som *piscina*, er observeret under kirkens restaurering 1975-76.

Ændringer og tilføjelser i middelalderens seneste årtier har utvivlsomt fulgt det sædvanlige skema bl.a. ved, at første etape har bestået i indbygning af *hvælv*. Antagelig har arbejdet været indledt i koret. Det iagttages, at udformningen af

Fig. 5. Kirken set fra nord. KdeFl fot. 1998. - *The church seen from the north.*

hvert af kirkens hvælvfag med otte halvstensribber er så ensartet, endda indbefattende det i tårnrummet, at hele hvælvarbejdet må være gennemført på én gang. Desuden er tårnrummets hvælv tilsyneladende samhørende med væggene, hvilket lader antage, at i hvert fald tårnets nedre del har udgjort et afsnit af samme byggeprogram. Til dette indtryk bidrager navnlig, at der såvel mod korbuen som ved tårnbuen ikke er anlagt skjoldbuer. Begge steder hviler de respektive hvælv i false i væggene, hvilket for korbuens vedkommende nok angiver en delvis ommuring i forbindelse med åbningens samtidige udvidelse. De hvælvbærende piller i skibets vestre hjørner synes desuden at være i forbandt med murværket i tårnåbningens vanger.

I øvrigt er hvælvene normale og temmelig kuplede halvstenshvælv uden overribber. De hviler på falsede hjørne- og vægpiller, hvor vederlag er markeret med et fremkraget skifte, der er affaset foroven og forneden. Det er bemærkelsesværdigt, at skjoldbuerne ved skibets langvægge kun er en halv sten brede. Muligvis er det midterste fremspring på gjordbuepillerne bort-hugget, mens selve buen er ejendommelig ved at være falset. De fleste af hjørnernes afløbshuller står stadig åbne, og i skibets sydvestre hjørne skimtes en tilmuret (†)*lem*. Det er usikkert, om trækbjælkerne i skibet går tilbage til opførelsestiden. Nogle huller nær toppen af det østre fag synes at vidne om, at der her, da hvælvslagningen fandt sted, løb klokkereb til en †*tagrytter*.

Overhvælvningen har medført blænding af skibets vestre vinduer.

Tårnet, der som nævnt må være samtidigt med hvælvene i skibet, er tre stokværk højt og opført af munkesten i stabilt munkeforbandt. I facaderne, der mod syd og vest præges af senere tiders skalmuringer, indgår granitkvadre. Disse hidrører utvivlsomt fra skibets vestgavl, hvor der som nævnt samtidig blev brudt en åbning for tårnbuen. Indvendig, særlig i mellemstokværket, iagttages det fortrinlige murerarbejde, der er afsluttet med fugernes ridsning (jfr. fig. 7).

Det kvadratiske tårnrum, der i næsten fuld bredde står i åben forbindelse med skibet, overdækkes med et hvælv, der som omtalt svarer til kirkens øvrige og hviler på forlæg i væggene. En falset og spidsbuet, dog i vægplanet tagformet overdækket døråbning i rummets sydside er ved hovedrestaureringen 1974-75 delvis genåbnet og fremtræder som indvendig niche. Denne indgang, der har adskillige paralleller i omegnen (jfr. f. eks. Hylke, s. 4632, Vedslet, s. 4676 og Ørridslev, s. 4738), kan ikke længere aflæses i det stærkt fornyede facademurværk. I vestsiden af tårnrummet har der formentlig fra begyndelsen siddet et vindue; åbningens nuværende udformning er imidlertid et resultat af ændringer i tidens løb.

Mellemetagen har i hver side et lag af gennemgående, i nyere tid udvendigt lukkede bjælkehuller, der på vanlig vis i bygningens hjørner forløber skråt gennem muren (jfr. f.eks. Bjerager, s. 2496, fig. 4). I nordsiden er der en blændet, 67 cm bred døråbning, der har givet direkte adgang til tårnets øvre stokværk, således som det fortsat fungerer mange steder i stiftet. Lukningen, der er bindig med facaden, er foretaget med små sten, dvs. i nyere tid, hvilket samstemmer med et udsagn, der lader formode, at indgangen fungerede endnu 1825.[14] Det kan forbavse i betragtning af, at dørhullet på indersiden næsten blokeres af tårnrummets hvælv. Her har det været nødvendigt at behugge den ene side kraftigt for at muliggøre passage. Det er vanskeligt at tolke situationen anderledes, end at et eller andet er gået galt i planlægningen.

I etagens sydside sidder to lysglugger over hinanden, den nedre, der er tilmuret udvendig, er placeret i væggens midte, den øvre lidt forskudt mod øst. Begge sidder indvendig i ensartede, fladbuede nicher. Den øvre måler i vægplanet 85x105 cm, selve den fladbuede lysåbning, der udvendig omgives af spidsbuet spejl, er 70x45 cm.

Som bæring for klokkestokværkets østmur og taggavl er mellem nord- og sydvæggen muret et spidsbuet, 64 cm bredt stik af hele sten (jfr. fig. 7). Ved begge vederlag er der truffet foranstaltning for placering af den forskalling, der anvendtes under stikkets opmuring.

Klokkestokværket har mod hvert verdenshjørne et dobbelt glamhul, der udvendig sidder i rundbuet spejl. De enkle, ca. 56 cm brede, rundbuede åbninger er hvert sted indvendig placeret i fladbuede nicher (150x165 cm), og hele udformningen er en skrabet udgave af den type, der er udbredt i stiftet og antagelig kan have hentet sin inspiration i domkirketårnets glamhuller (s. 237).

Mens den vestre taggavl udvendig er fornyet, senest 1958, er den østre i hovedtræk bevaret, omend der forneden i begge sider registreres ommuringer. Den smykkes med fire højblændinger på fælles fodlinie, de to ydre svagt spidsbuede, mens hver af de andre to foroven afsluttes med dobbelt spærstik, der i midten bæres af aftrappet konsol. Øverst en cirkelblænding.

Fra nyere tid skal kun nævnes, at der 1758[17] var en revne i murværket.

Våbenhuset er rejst ved skibets sydside til trods for, at præstegården og hovedparten af landsbyens huse, i hvert fald i nyere tid, har ligget nord for kirken. Den enkle bygning er opført af marksten på en syld af kamp, der flere steder træder frem. Væggene røber en forhøjelse, der sandsynligvis har fundet sted 1619 og er udført af Christian Hiort, der nogle år før var beskæftiget med tagarbejde ved kirken.[9] Udvendig, hvor langsiderne afsluttes med nyere falsgesimser, indgår i vestsiden et lag af kvadre. På taggavlens inderside aflæses to, udvendig tilmurede smååbninger, den ene over den anden. På loftet står skibets facade kalket. Ved hver langvæg er

en *muret bænk*, hvis ringe dybde og glatte forside forklares bl.a. ved ommuring o. 1911. De to rundbuede vinduer med jernstel, der i gavlen flankerer den udvidede dør og er karakteristiske for provstiet, skriver sig, ligesom et gipsloft, fra 1861. Vinduernes form er ændret 1870.[11]

Et grundmuret †*gravkapel* ved korets sydside, opført o. 1580 af Tyrrestrups ejer Gjord Pedersen Galt og hans hustru Regitse Rosenkrantz, er sløjfet i 1740rne. Dets plads aflæses ved en godt 2 m lang afbrydelse af soklen og en omfattende fornyelse af murværket ovenover. Hertil slutter sig en strækning af det østre hjørne med væggen i den åbning, hvormed kapellet stod i forbindelse med det indre af koret. M. R. Mikkelsen meddeler, at der ved gravninger på kirkegården er fundet rester af munkestensmurværk, tagsten og et dybtliggende murstensgulv. Synet 1673 beskriver 'den adelige begravelse' som ganske brøstfældig.[18] I øvrigt kendes bygningen fra den retstrætte, der opstod efter nedrivningen.[10] Heraf fremgår, at ægteparrets initialer, GG og RR, skrevet med jernbogstaver, stod på den sydvendte gavl samt, at tilbygningen var 'hæftet til kirken med jernankre', hvorfor den i sin forfaldne stand truede med at drage kirkemuren med sig (jfr. gravminder). Det Jesumonogram af smedejern, der sidder på korets østgavl og tidligst er bemærket af F. Uldall, kan stamme fra den forsvundne gravbygning.

Fig. 6. Udsnit af østsiden af skibets vestre taggavl (s. 5004). KdeFL fot. 1998. - *Section of the east side of the western gable of the nave.*

Fig. 7. Udsnit af østvæggen i tårnets mellemstokværk (s. 5006). KdeFL fot. 1998. - *Section of the east wall in the second storey of the tower.*

Kirkens tilstand og *vedligeholdelse* i nyere tid nævnes første gang ved herredsbogens bemærkning 1661 om bygfældighed med den tilføjelse, at situationen var værre i Gangsted.[19] Synet 1673 udmaler de mangler og mange ødelæggelser, der var indtruffet under svenskekrigene.[18] Senere foreligger der kun synenes karakteristik af bygningen som god eller forsvarlig. Hans Brøchner fremhæver i sin beretning om den allerede nævnte kirkeejer Hans Christensen Juul, at denne (o. 1770) efterlod kirken i 'forbedret tilstand og gældfri'.[10] 1836 supplerede man billedet ved at skrive, at ejeren holder kirken i 'pyntelig stand', hvorfor den var 'et indbydende og hyggeligt sted for den offentlige kultus'. 1847 observerede synet, at muren i korets sydøstre hjørne var ude af lod, og det beskrev skibets østre taggavl som faldefærdig og farlig. Nogle år senere iværksattes reparationer, og det kan være ved denne lejlighed, at de to nicher i korets

Fig. 8. Indre, set mod vest. Henrik Wichmann fot. 1998. - *Interior to the west.*

gavlvæg blev etableret.[14] 1865 mente synet, at 'bjælken i midten' (af skibet) burde ombyttes med en jernstang, hvilket tilsyneladende gennemførtes. Det er derfor nærliggende at formode, at der i hvert fag oprindelig har været to trækbjælker. Under ledelse af Jørgen Malling og Jens Wilhelmsen underkastedes kirken 1974-75 en hovedistandsættelse, der ude og inde frembragte den nuværende skikkelse.

Gulvene består i koret af sekskantede, gule teglfliser, hvor omridset af Galternes flyttede gravsten (s. 5027) er markeret med mursten på kant; i skibet og i våbenhuset ligger gullige mursten på fladen, lagt henholdsvis i sildebensmønster og i par, der vekselvis drejes 90°. Under stolestaderne og i det meste af tårnrummet er træ.

Under hovedistandsættelsen 1974-75 konstateredes i koret rester af det oprindelige mørtelgulv. Over den relativt tynde mørtelhorisont lå et kompakt, op til 12 cm tykt, 'fast sammenpakket lag, der bestod af trækul, brændte lerstumper og jernslagger' (jfr. ovf. om brandspor på soklen). Under det nuværende gulv ligger fyldlag af sand.

Den ældste efterretning om gulve stammer fra 1673 og noterer, at der både i kor og skib lå mursten.[18] År 1700[20] ønskede synet dem omlagt overalt; også 1791 fremgår, at materialet da var mursten, og synsprotokollens beskrivelse 1862

Fig. 9. Indre, set mod øst. Henrik Wichmann fot. 1998. - *Interior to the east.*

oplyser, at stenene i gangen stod på kant og ellers lå på fladen. 1865 nævnes fliser. Et angreb af råd foranledigede i begyndelsen af 1900rne, at stengulvene blev fornyet samtidig med, at der lagdes træ i stolestaderne. Ved denne lejlighed anføres lysgule, bornholmske fliser.

Vinduerne, der alle er rundbuede, indvendig smigede og påfaldende ved udvendig at være uden fals, er i deres nuværende udformning indsat successivt i 1860erne som følge af synets henstillinger til trods for, at de fleste var fornyet så sent som 1851. Rester af disse ældre vinduer ses i både nord- og sydsiden af skibets østre fag; i nord én åbning øst for den nuværende, i syd en på hver side af det i brug værende vindue. Det vestre af disse vinduer ses at have været falset udvendig, smiget og overdækket af fladbue indvendig. Åbningen er ved indsætning af det nuværende vindue blændet med tynde lukkemure i såvel ydre som indre murflugt; på bagsiden af sidstnævnte læses: »Niels Henriksen og Niels Christian Jørgensen 1870«, i skriveskrift med blyant. Første omtale af vinduer er fra 1821, da synet noterede, at der netop var indsat '5 aldeles nye'.[14] 1827 blev vinduet i tårnrummet renoveret.

Tagene, der har brunmalede vindskeder og sugfjæl, er overalt hængt med vingetegl, der er lagt op i 1980erne. Ved denne lejlighed forsvandt blyet fra korets nordside, hvor det 1791 nævnes

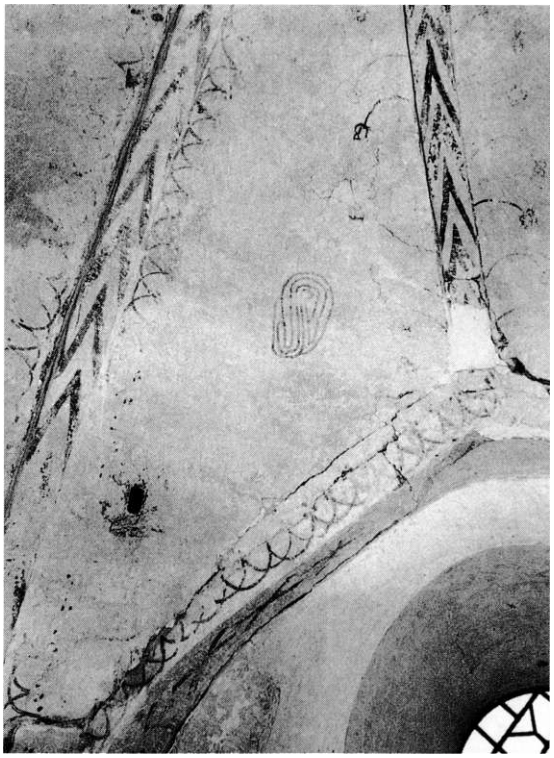

Fig. 10. Labyrintlignende båndornament. Detalje af †kalkmaleri fra 1500rnes første tredjedel, i korets nordkappe (s. 5011). Charles Gallefant fot. 1975. -*Labyrintine ornament. Detail of †mural decoration from the first third of the 16th century, in the northern bay of the chancel.*

særskilt til forskel fra de øvrige tagflader, hvor der lå tagsten.[15]

Tagene omtales første gang 1616, da alle synes at have været af bly. I hvert fald arbejdede tilsyneladende den ovennævnte Christian Hiort dette år selvanden i 28 dage med oplægning af bly. Regnskabsposten tilføjer, at blyet var købt hos Peder glarmester i Horsens, og at blymesteren blev hentet i Tamdrup.[9] 1673 nævnes også bly på tårnet.[18] År 1700 konstaterede synet, at blyet for en stor del behøvede omstøbning, og at tagtømmeret var dårligt. 1758 omtales tagsten på skibet,[17] og en notits i synsprotokollen for 1811 nævner spån på våbenhuset.

I 1980erne blev også tagværkerne sat i stand og delvis renoverede. Såvel i kor som skib er tømmeret af eg, i skibet samlet og nummereret (begyndende i vest) på sydsiden, spærene er af nyere dato. Ældre stykker er genanvendt som hanebånd.

Opvarmningen foregår siden 1972 med elektrisk ophedet luft, der blæses ind fra kalorifergraven, som ikke længere benyttes til sit oprindelige formål. Med henvisning til lov af 7. juni 1872 opstilledes to år senere en †kakkelovn ved midtpillen i skibets nordside. En snes år efter ønskedes ovnen fornyet, og 1918 installeredes †kalorifer, østligt i skibets nordside.

†KALKMALERIER

1899 undersøgte konservator Eigil Rothe fremkomne spor af senmiddelalderlige hvælvdekorationer, hhv. sparredekorationer på hvælvribber, buefriser over gjord- og skjoldbuer og enkle blomsterudsmykninger i kapperne samt en trekantfrise på kormurens vestside over korbuen. Da dekorationerne, der udelukkende var af or-

Fig. 11. Figurscene. Detalje af †kalkmaleri fra 1500rnes første tredjedel, på skibets nordvæg (s. 5012). Charles Gallefant fot. 1975. - *Figurative painting. Detail of †mural decoration from the first third of the 16th century.*

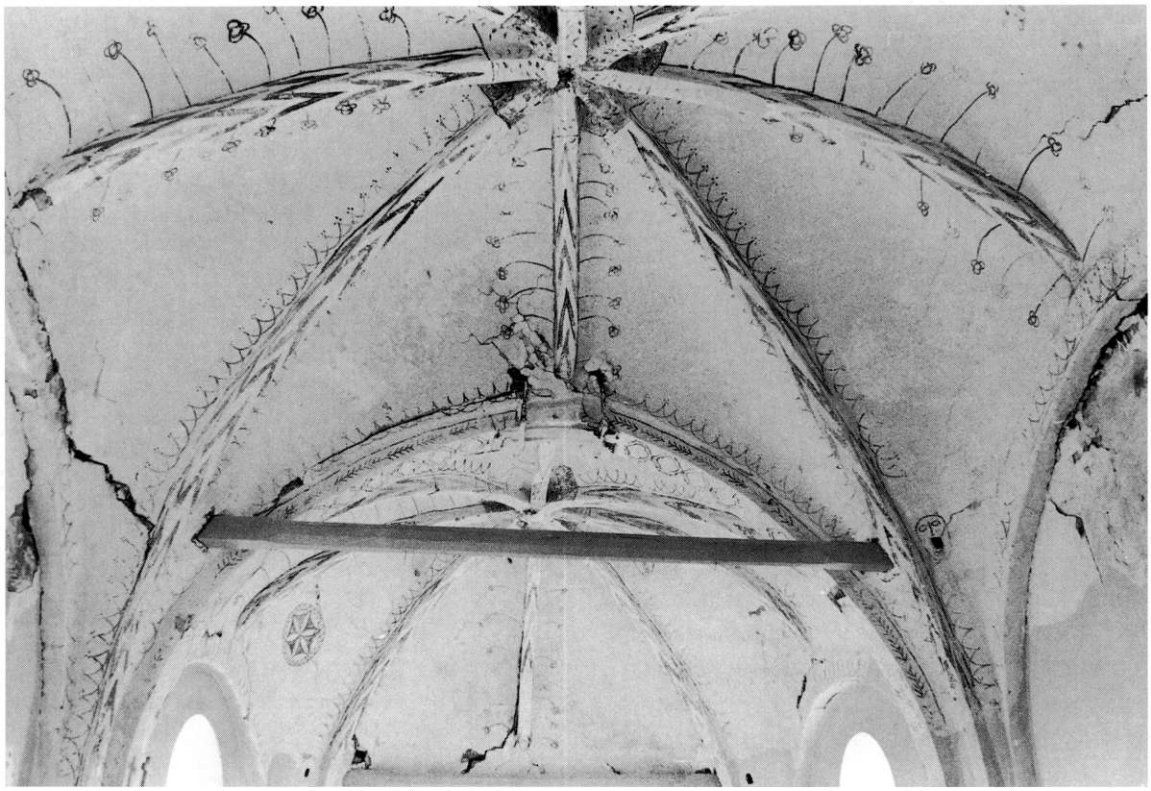

Fig. 12. †Kalkmalet dekoration fra 1500rnes første tredjedel i skibets 1. og 2. hvælvfag, set mod øst (s. 5010). Charles Gallefant fot. 1975. †*Mural decorations from the first third of the 16th century in the first and second bay of the ship, looking east.*

namental art, ikke skønnedes at have tilstrækkelig interesse, overhvidtedes disse på ny. I forbindelse med afbankning af kalk 1975 afdækkede konservator Robert Smalley atter hvælvdekorationerne tillige med en række figurudsmykninger, både på hvælvkapperne og på nordvæggen af skibets 2. fag. Bortset fra den sidstnævnte, der blev aftrukket og deponeret på Nationalmuseet, tildækkedes alt igen.

Af de fremdragne kalkmalerier, der antagelig stammer fra 1500rnes første tredjedel, (fig. 10-12, 48) var hvælvdekorationen af Århusegnens sædvanlige spinkle art i rødbrunt og gråsort, her omfattende en udmaling af ribberne med sparrer, indrammet af krydsende halvrundbuer med prikblomster, langs midtribberne dog af spinkle stængler med firbladede blomster. Langs gjord- og skjoldbuerne var krydsende rundbuer. Mellem skibets 1. og 2. fag sås en firpasdekoration, indrammet af grenkviste. I hvælvtoppene anedes enkle rosetter, dog var i tårnfaget en ottebladet roset. Omkring hvælvhuller i sviklerne var fantasimasker eller brølehoveder.

Af særlige motiver fandtes følgende: I korets østkappe sås mod nord biskop Niels Clausens (†1531) våben på gråsort bund over to mindre, uidentificerede bomærkeskjolde, ligeledes gråsorte (fig. 48); mod syd var en vase, hvori en busket buket med trekantede blomster, beslægtet med eksempler i Hvilsted (s. 2600), Adslev (s. 3108) og Tåning (s. 4602). Nordkappen havde et enkelt labyrintlignende båndornament (fig. 10).[21] I skibets 1. fag var i nordkappen en passerroset, mens der i syd fandtes en fremstilling af ræven, som hænges af to gæs som allegori på 'den omvendte verden' (mundus inversus) eller måske en hentydning til 'den falske

prædikant' (jfr. også Århus domkirke (s. 436), Spørring (s. 1678) og Tåning (s. 4602)).[22] I tårnfagets vestkappe sås inden for en zigzagmønstret ramme en sammensat passerroset, udformet som en karvesnitsroset (jfr. eksempler i bl.a. Adslev (s. 3108), Veng (s. 3225) og Tønning (s. 4054)).

Af udmalinger på skibets vægge skal særligt nævnes fragmenter af en figurudsmykning i to zoner over hinanden, adskilt af en trekantfrise, afdækket 1975 på nordvæggen af skibets første fag (fig. 11). Øverst anedes en hest (med ryter?), nederst en figurgruppe, omfattende en person med turban eller mitralignende hovedbeklædning (en biskop?), der syntes at strække hånden ud mod et barn. Bag sidstnævnte stod en kvinde med oprakte arme og med en fladpuldet hat på hovedet. Et †udsnit, ca. 200x40 cm, blev aftrukket og anvendtes midlertidigt på Nationalmuseet som undervisningsmateriale for konservatorer under uddannelse.[23] Endelig afdækkedes et par *indvielseskors* på korbuens nordre vange og på sydvæggen i skibets 1. fag.

INVENTAR

Oversigt. Af kirkens middelalderlige inventar er bevaret den romanske døbefont. Endvidere kan alterstagerne, der oprindelig har stået på tre ben eller fødder, være fra senmiddelalderen. Fra kilderne kendes endelig eksistensen af en †kalk, skænket 1517 som sjælegave af en vis Borgward. Om identiteten af denne og af Ivar Eriksen, der ligeledes er nævnt i kalkens indskrift, og om personernes mulige tilknytning til sognet vides dog intet sikkert.

Den lutherske nyordning efter reformationen (1536) sætter sig tidligst præg i anskaffelsen af et dåbsfad o. 1550 og en prædikestol 1575. Sidstnævnte var en donation fra Tyrrestrups daværende ejere, Gjord Petersen Galt og Regitse Rosenkrantz (jfr. også †gravkapel s. 5007).

Urolighederne under svenskekrigene - navnlig polakkernes hårdhændede fremfærd - gik, som bevidnet i herredsbogen 1661 og tingbogen 1673 (jfr. s. 5007), ikke mindst ud over inventaret, der blev efterladt i en ruineret tilstand, bl.a. med sønderhuggen prædikestol, bortrøvede alterklæder, væltede kirkestole og opbrudte låse på døre og skabslåger.

Tyrrestrups ejere, som fra 1673-1911 havde patronatsretten over kirken, har på adskillige områder sat deres præg på inventaret, ligesom en række gravminder vidner om hovedgårdens tilknytning til Søvind (s. 5025ff.). Tidligste vidnesbyrd var en †lysearm, smykket med giverindskrift for Karen Henningsdatter Pogwisch, enke efter rentemester Henrik Müllers søn, Jørgen Müller (†1690). Ægteparrets søn og svigerdatter, Christian Carl Müller og Anna Lasson, skænkede 1723 en ny altertavle med tilhørende maleri af Nadveren, nært beslægtet med altertavlen i Uth kirke. I samme århundrede suppleredes inventaret med herskabsstole, et †pulpitur og en (†)ligbåre (1748), og 1789 betegnedes kirken som 'fuldkommen uden mangler', hvilket sigtede både til bygning og inventar. Også i 1800rne var skudsmålet fremdeles upåklageligt (jfr. s. 5007).

I Ole Johan Søltofts ejertid (1825-88) undergik kirken adskillige forbedringer. 1834 ophængtes en ny klokke, støbt af I. C. og H. Gamst 1834, ligesom interiøret forskønnedes ved fjernelse af det ældre pulpitur, opmaling af prædikestolen og ved tilføjelsen o. 1841 af alterklæde og messehagel af fløjl samt o. 1852 af en ny kalk og disk, udført af Rasmus Petersen, Horsens. 1866 gennemførtes endnu en større istandsættelse på Ole Johan Søltofts initiativ, som anført på mindetavlen over Hans Christensen Juul og familie (s. 5025), herunder opsætning af en ny alterskranke og nye præste- samt degnestole. Kort forinden (o. 1862) anskaffedes en dåbskande og en oblatæske samt et kirkeskib. Som kronen på værket nymaledes og ferniseredes træværket.

I tiden umiddelbart før kirkens overgang til selveje (1911) fornyedes stolestaderne 1907, og samme år opsattes et orgel på et pulpitur i tårnrummet. 1929-30 restaureredes altertavlen og prædikestolen, ligesom det øvrige inventar nymaledes. I forbindelse med hovedistandsættelsen 1974-75 fik kirken et nyt orgel. En testamentarisk gave til kirken 1990 har inden for det seneste årti foranlediget en ændring og delvis fornyelse af korets møblering, herunder en sløjfning af de ældre præste- og degnestole.

Kirkens nuværende farveholdning med dominans af blågrønne, blågrå, brune og sorte nuancer blev fastlagt i forbindelse med restaureringen 1929-30 i en bestræbelse på at harmonisere inventarets bemaling med de genfremdragne farver på altertavlen. Ved istandsættelsen fjernedes en ældre egetræsbemaling, antagelig fra 1866. Inventaret er senest opmalet i forbindelse med hovedistandsættelsen 1974-75.

Alterbord (jfr. fig. 15), nyere, af fyr, 177,5x99 cm, 96 cm højt. Bordplade, 1993, af matlakeret eg, 185x106 cm.[11]

†*Alterborde.* 1) Middelalderligt, af granit med pudsbeklædning, ca. 70 cm fra bagvæg. Ved udgravning i koret 1975 fremdroges fundamentet heraf, der bestod af håndstore sten i mørtel,

Fig. 13. Indre, set mod øst. Ældre fot. (før 1929). - *Interior to the east before 1929.*

samt nederste skifte af selve bordet. 2) 1673 omtaltes alteret (dvs. vel både alterbord og -tavle) som værende af træ og karakteriseredes som gammelt og brøstfældigt.[18]

Alterklæde (jfr. fig. 15), 1993, udført af Berit Hjelholt, Vust; håndvævet af hør og uld i nuancer af rødligt, gyldent, blågråt, grønt og råhvidt. Forsiden viser et kors, der udgår fra en formation af flammer, en henvisning til Den brændende Tornebusk med udgangspunkt i altertavlens Mosesfigur. †*Alterklæder*. Klædet manglede 1673, idet det var 'bortrøvet af polakkerne'.[18] 1791 omtaltes det som godt, muligvis identisk med fløjlsomhæng, nævnt 1841.[14] 1853 nyanskaffet, vel identisk med klædet, der 1862 beskrives som værende af rødt fløjl. Fornyet 1905 og forsynet med 1½ tomme bred guldgalon.[11] Et yngre klæde af blåt fløjl erstattedes 1975 af beklædning med karrygult stof, svarende til alterskrankens puder.

Altertavlen (fig. 14-15), ifølge malet påskrift udført 1723 og skænket af kirkeejeren, Christian Carl Müller til Tyrrestrup og hans hustru, Anna Lassohn (Lasson).

Tavlen har en enkel, arkitektonisk opbygning med postament, hvorpå kerubhovedsmykkede fremspring og diminutive volutdannede sidevinger; storstykke, hvori maleri (s.d), indrammet af korintiske pilastre, foran hvilke står frifigurer, tv. Kristus som Verdensfrelser (Salvator Mundi) med korsprydet jordkugle og Moses (th.) med Lovens Tavler. Muligvis har også storstykket haft †sidevinger, svarende til fodstykket;[24] dog ses ikke sikre spor heraf. Over et frisefelt, kronet af en kraftig, profileret gesims, er et smallere segmentbuet topstykke, hvori ses givernes hjelmprydede alliancevåbener. Øverst et enkelt kors på fod, flankeret af to engle. Det kvalitetetsbetonede arbejde, navnlig mht. figurerne, kan antagelig tilskrives Horsensbilledskæreren Christian Jürgensen Hansen Skov (jfr. epitafiet over Frederik Krag, o. 1728, i Vær, s. 4904 og fløjdør til Frederik Gersdorffs kapel, o. 1724 i Hunderup, jfr. DK. Ribe, s. 3194ff.).[25]

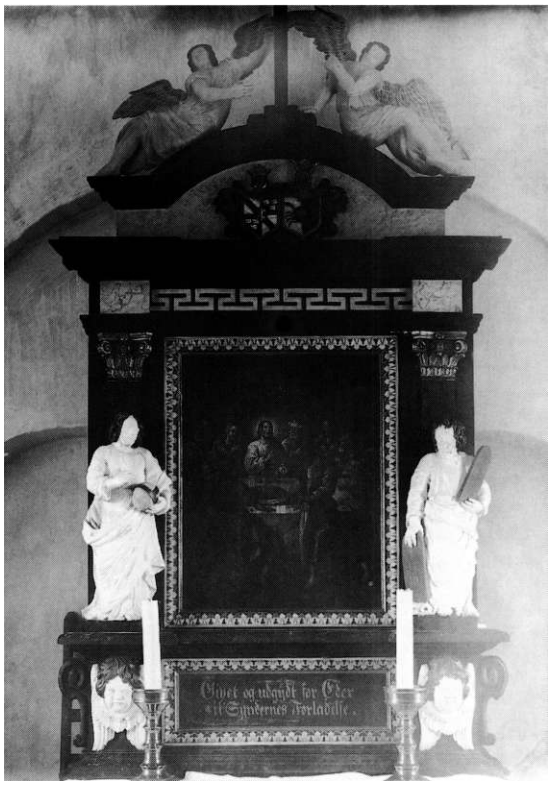

Fig. 14. Altertavle, 1723, med ældre (før 1929) bemaling (s. 5014). Kr. Due fot. 1924. - *Altar-piece, 1723, with older painting (before 1929).*

Stafferingen, der efter en istandsættelse 1929 (se ndf.) i hovedsagen er identisk med den oprindelige, illuderer marmor i forskellige farver (sort, grå, mørkrød og hvidlig) med forgyldning af detaljer og anvendelse af blåt, hvidt, gult, mørkegråt og rødt på kantlister, jordkugle, lovtavler og våbenskjolde. På postament- og frisefelt er indskrifter med forgyldt kursiv på sort bund, forneden nadverordene i to spalter, foroven giverindskriften.

Storstykkets maleri, 109x85 cm, olie på lærred, viser Nadveren efter forlæg af Marten de Vos.[26] Kristus og de 12 apostle er samlet omkring et firkantet bord i et interiør, på hvis bagvæg en retkantet portalindramning med sine korintiske pilastre udgør et ekko af selve tavlens arkitektoniske ramme. Farveholdningen domineres af enkelte stærke lokalfarver (rød, blå, grøn, gul og hvid) i figurernes dragter, kontrasteret med mere dæmpede toner i baggrunden (brun, grå, mørkegrøn og sort). Blandt de forskellige versioner af det anvendte forlæg er maleriet nærmest beslægtet med det formentlig samtidige i Uth (Bjerge hrd., Vejle amt).[27]

I forbindelse med kirkens hovedreparation 1866 blev tavlen snedkermæssigt istandsat samt malet og ferniseret. Postamentfeltets nadverord erstattedes med en indskrift i fraktur: »Givet og udgydt for Eder til Syndernes Forladelse.«, mens frisefeltet dækkedes af en mæanderbort (jfr. fig. 14). Efter forslag af Kr. Due 1924 blev tavlen 1929 gennemgribende restaureret af Povl Jensen, hvilket er markeret med en hvidmalet versalindskrift på bagsiden. De udskårne dele, der både bestod af fyr og elm, konserveredes og suppleredes, mens den oprindelige staffering blev afdækket, bl.a. på postament- og frisefelterne, eller rekonstrueret. 1991 diskuteredes en udskiftning af altermaleriet.[28] †*Altertavle.* Jfr. †alterbord nr. 2.

Altersølv. Kalk (fig. 16) og *disk,* o. 1852, udført af Rasmus Petersen, Horsens, og svarende til de tilsvarende genstande i Gangsted (s. 4985f.). Den 21 cm høje kalk har cirkulær fod med skråtstillet fodplade og drevet udsmykning af buetunger på oversiden; på en af disse er pånittet 5 cm højt, støbt krucifiks. Ottesidet knop mellem indknebne skaftled og klokkeformet bæger. Under bunden fire mestermærker for Rasmus Petersen, Horsens (Bøje II, 1982, nr. 6257, 6258 og 2x6259). Endvidere indridset ejermærke med kursiv: »Søvind kirke/38«. 1852 anførtes behov for en rummeligere kalk,[14] og et nyt eksemplar er derfor antagelig anskaffet på dette tidspunkt tillige med en ny disk (fig. 49), tvm. 12,5 cm. Under bunden to mestermærker (Bøje, II, 1982, nr. 6259) samt ejermærke som kalken.

†*Kalk* (fig. 17), ifølge indskrift på foden skænket 1517 af Borckord (Borkward) som sjælegave for ham selv, hans forældre og for Ivar Eriksen. Af sølv med forgyldning både ind- og udvendig.[15] Indskriften, der tidligst registreredes 1768 (DaAtlas, IV, s. 204) samt 1771 af Søren Abildgaard, aftegnedes 1808 af sognepræsten Frederik Gram Jordhøy til Oldsagscommissionen.[29] Giverindskriften, som var udført med majuskler, lød: »Hv(n)c calice(m) fecit fie(ri) Borckord

Fig. 15. Alter med alterklæde, udført 1993 af Berit Hjelholt, og altertavle, 1723, skænket af Christian Carl Müller til Tyrrestrup og Anna Lasson (s. 5012f.). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Altar with cloth from 1993 by Berit Hjelholt and altar-piece from 1723, a donation from Christian Carl Müller and Anna Lasson.*

Fig. 16. Alterkalk, udført o. 1852 af Rasmus Petersen, Horsens (s. 5014). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Chalice, made c. 1852 by Rasmus Petersen, Horsens.*

p(ro) salvte a(n)i(m)e sve et a(n)i(m)a(rum) p(are)ntv(m) svo(rvm) et a(n)i(m)a(!) Ivari Erici an(n)o d(omi)ni 1517. Orate (pro) evm« (Denne kalk lod Borkward udføre til frelse for sin egen sjæl, sine forældres sjæle og for Ivar Eriksens sjæl i det Herrens år 1517. Bed for ham). Sidstnævnte kunne muligvis identificeres med Iver Eriksen Fasti, g.m. Sophie Mogensen Galt, datter af Mogens Ebbesen til Tyrrestrup (og faster til Peder Ebbesen, jfr. s. 5012).[30] Kalken (formentlig denne) er senest omtalt 1852, jfr. ovf. †*Disk.* Tidligst nævnt 1661 sammen med alterkalk.[19] Antagelig som denne kasseret o. 1852.

Oblatæske og *vinkande.* 1) (Fig. 18-19), 1966, udført af Helga og Bent Exner, oblatæsken 12,5 cm i tvm. og 6 cm høj, vinkanden 15 cm høj. Under bunden lødigheds- og mesterstempel, sidstnævnte med versaler, samt ejermærke, indgraveret med versaler, og mærke som kalk og disk. 2) O.1862,[11] af sort porcelæn med guldkors og -kanter; 13,6 cm i tvm. og 6 cm høj (oblatæske) og 33 cm høj (vinkande). Kanden, der hidrører fra Den kgl. Porcelænsfabrik, fandtes allerede 1862, da det dette år anbefaledes at anskaffe en æske af sølv eller porcelæn. Sidstnævnte har mærke for Bing og Grøndahl.

† *Vinkander.* 1615 anføres en udgift til omstøbning af en gammel tinflaske.[9]

Berettelsessæt (fig. 20), ifølge påskrift skænket 1811 til Elbæk pastorat af provst F. G. (Frederik Gram) Jordhøys enke og hans arvinger; udført af Nicolai Brandt, Horsens. Sættet, der omfatter fire dele og nøje svarer til eksempler i Kattrup (1798, s. 4715) og Vær (o. 1800, s. 4881f.), har en samlet højde på 13 cm; heraf er kalken 5,5 cm høj, disken 7 cm i tvm., oblatæske og vinflaske 8,5 cm høj. På flaskens korpus er pånittet en støbt Kristusfigur på indgraveret kors. Under

Fig. 17. Indskrift på †kalk, skænket 1517 af Borkward (s. 5016). Tegning af Frederik Gram Jordhøy 1808. - *Inscription upon †chalice, donated 1517 by Borkward.*

flaskens bund mesterstempel for Nicolai Brandt (Bøje, II, 1982, nr. 6190). På diskens fane er indprikket med skriveskrift »Givet til Elbæk Pastorat af Provst F. G. Jordhöis enke og hans Arvinger. 1811.« I nyere læderfutteral. Sættet anvendes både i Gangsted og Søvind kirker. †*Sygekalk,* omtalt 1791 og ligesom ovennævnte anvendt både her og i Gangsted kirke.[15]

Vinskummeske (fig. 50), anskaffet 1965, af sølv.[11] 16 cm lang med lige skaft og cirkulær laf med huller i korsform. På bagsiden fabrikationsstempel (»HAN«) og lødighedsmærke for sterlingsølv.

Alterstager. 1-2) (Fig. 21), o. 1500, 40,5 cm høje. Som det fremgår af spor under fodskålene, har stagerne oprindelig stået på tre ben eller fødder (se også ndf.). Ens profilerede fod- og lyseskåle samt konisk skaft med tre midtdelte led af spidsovalt tværsnit, jfr. beslægtede stager i Voldby (s. 3517). Lysetorn af jern. Under foden indridset ejermærke som kalk m.v. Tidligst omtalt 1661.[19] 1673 bemærkedes det, at to fødder manglede fra den ene stage.[18] 3) Femarmet, o. 1900, af støbejern med fod og skaft formet i jugendpræget bølgeornamentik. Spor af bronzering. På våbenhusloftet. 4) *Syv stage* (»Grundtvigsstage«), 1927, udført af Knud Eibye, Odense; 56,5 cm høj, på ottekantet fod, der går over i cirkulært led, smykket med akantusdekoration. I niche i tårnets sydvæg.

†*Messehagler.* 1661 er omtalt 'en gammel forslidt messehagel',[19] og messeklæderne fik endnu 1673 samme skudsmål.[18] 1791 betegnedes messetøjet dog som 'godt'.[15] 1841 anskaffedes messehagel og -skjorte efter henstilling fra Danske Kancelli, der påpegede, at sådanne burde findes ved enhver kirke; førstnævnte var forsynet med guldborter og ditto kors.[14] 1862 registreredes en sort fløjlshagel samt en tilhørende messeskjorte af fint, hvidt lærred (cambric). Hagelen erstattedes 1867 af en ny af silkefløjl med rygkors af guldbrokade, skænket af kirkeejeren. 1912 fandtes en fløjlsmessehagel i kirken (samme?).[11]

Alterskranke, skænket 1866 af Ole Johan Søltoft (jfr. indskrift på epitafium s. 5026). Af halvcirkulær form med lakeret håndliste og balustre med blågrøn staffering.

Fig. 18. Oblatæske, udført 1966 af Helga og Bent Exner (s. 5016). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Wafer box, 1966, made by Helga and Bent Exner.*

Fig. 19. Vinkande, udført 1966, af Helga og Bent Exner (s. 5016). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Wine jug, 1966, made by Helga and Bent Exner.*

Døbefont (fig. 24), romansk, af grovkornet grålig, foden af rødlig granit; 95 cm høj. Den glathuggede kumme, 75 cm i tvm., har svagt indadskrånende sider med en mindre konkavitet ved kummens øvre del samt vulst ved overgang til foden. Keglestubformet, 38 cm høj fod med arkaderække, båret af piller med høj trapezformet base og kapitæl, formet som en bred tværstav. Ved overgang til kummen attisk profilled og vulst. Både på kumme og fod er spor efter grålig farve, antagelig rester af den nyere oliebemaling, som afrensedes 1895.[11]

1865 placeredes fonten, der sammen med et tilhørende fad tidligst er omtalt 1791,[17] 'i kordøren lige oven for den øverste kvindestol', antagelig den placering syd for (†)præstestolen (s.d.), der er angivet 1890 (fig. 36). Efter en senere placering, delvist indmuret ved korbuens nordre vange, flyttedes fonten 1972 et stykke ud fra væggen.[31] Et forslag 1991 om en placering under buens midte er ikke realiseret.

Fig. 21. Alterstager, o. 1500 (s. 5017). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Altar candlesticks from c. 1500.*

Fig. 20. Berettelsessæt, udført af Nicolai Brandt, Horsens og skænket 1811 af Frederik Gram Jordhøys familie (s. 5016). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Chalice for the Sick, made by Nicolai Brandt and donated 1811 by the family of Frederik Gram Jordhøy.*

Dåbsfad (fig. 23), o. 1550, af messing; sydtysk eller nederlandsk, i drevet og punslet arbejde, tvm. 56 cm, dybde 6,5 cm. Fadet har i bunden et cirkulært felt, indrammet af bred bort med seks granatæblelignende frugter imellem fliget bladværk (jfr. parallel i Frydendal kirke, Holbæk amt, DK Holbæk s. 859). Herom et skriftbånd med minuskier, tilsyneladende en vanskeligt tydbar indskrift, gentaget fire gange (vistnok »mivehve«, jfr. Falling (s. 2729), Træden (s. 4091), Nørre Snede (s. 4236) og Serridslev (s. 4963)). Yderst en dekorativ bladbort, dannet af ens, symmetrisk opbyggede ornamenter med krydsende stilke, samlet i en hjerteformet frugtknude, hvorfra udgår småblomster og fligede blade, svarende til fadene i Falling og Nørre Snede (se ovf.). På den 6,5 cm brede fane er fire borter, dannet af indstemplede liljer og blomster mellem bladbånd. Indskriften blev 1808 aftegnet af Frederik Gram Jordhøy.[29]

Dåbskande (fig. 22), antagelig anskaffet 1891,[11] af fortinnet kobber, 32 cm høj. Kugleformet, midtdelt korpus, cylindrisk hals, fladt låg,

Fig. 22. Dåbskande, antagelig anskaffet 1891 (s. 5018). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Baptismal ewer, probably acquired in 1891.*

Fig. 23. Dåbsfad, o. 1550 (s. 5018). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Baptismal dish, c. 1550.*

hvorpå støbt kors, samt svungen hank. †*Dåbskande.* 1862 anbefaledes anskaffelsen af en kande af passende form, forsynet med 'låg af tin eller anden metal til at bringe døbevandet i'.[11]

Prædikestol (fig. 25-26), med skåret årstal 1575 og våbenskjolde for Tyrrestrups ejere, Gjord Petersen Galt og Regitse Rosenkrantz.

Kurven har fire fag med udskårne fyldinger i lavt relief og tværdeles lidt over midten af profilliste; øverst tandsnit. Imellem de enkelte fyldinger er dobbeltbalustre. De øvre fyldinger viser fra øst mod vest: 1-2) Våbenskjolde, vendt mod hinanden i courtoisie (fig. 25a-b), for Galt (Gjord Petersen Galt, nr.l), markeret med vesselhornsmykket hjelm og for Rosenkrantz (Regitse Rosenkrantz, nr. 2), angivet med hjelm, prydet af vesselhorn, besat med og midtdelt af påfuglefjer, samt smykket med krans af roser. En ujævnhed i skjoldene tyder på, at der oprindelig var skårne våbenmærker, der dog er erstattet af bemaling, jfr. ndf. 3) Akantusmontant med kerubhoved, udgående fra kalklignende blomsterbæger. 4) Akantusornament med enkelte volutter. Forneden ses: 5) Akantusmontant med større og mindre volutpar og midtstængel med blomst, hvorfra udgår støvdragere. Identisk med 7). 6) Akantusornament med dobbelt

Fig. 24. Romansk døbefont af granit (s. 5018). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Romanesque font.*

volutpar. Identisk med nr. 8). På fodlisten årstal samt latinsk ordsprog med reliefversaler; rhombeformede skilletegn: »Si Deus pro nobis quis contra nos 75« (Hvis Gud er med os, hvem er da imod os (15)75).[32] I sin opbygning med rækker af fyldinger, tværdelt af profilliste og adskilt af dobbelte balustersøjler, er stolen nært beslægtet med prædikestolene i Falling (s. 2730f.) og Store Dalby (Vejle amt). Ornamentfelterne svarer nøje til sidstnævntes og har endvidere slægtskab med prædikestolen i nabokirken, Vær (s. 4885f.). Nyere bærestolpe, svarende til Vær kirkes (jfr. s. 4885f.), og opgang med profilindrammede fyldinger.

Stolens bemaling, der er nøje afstemt efter altertavlens, domineres af blågrå, gråmarmorerede, brune og sorte farveaccenter, suppleret med sølv og guld. Våbenskjoldene har rød dekoration med Jesumonogram over årstallet: (15)75. Fodlistens indskrift er forgyldt på sort grund. En partiel undersøgelse af en af våbenfyldingerne, gennemført 1924 af Kr. Due, godtgjorde, at der fandtes i alt fire farvelag: et lag egetræsmaling over en art mahogniådring og et lag i to grå nuancer over en oprindelig, delvis staffering. Heraf fandtes mørkrød staffering af skjoldet med lys mønjerød bemaling af monogram, årstal og kantliste.

1673 nævntes, at prædikestolens bund var sønderhugget af polakkerne; endvidere bemærkedes, at der ingen himmel fandtes.[18] 1832[14] og 1862 omtales opmalinger af stolen, senest med oliefarve og lak. 1869 anbefaledes stolen flyttet tilbage til pillen mod øst med opgang fra koret.[11] 1930 nystafferedes prædikestolen i harmoni med altertavlen.

Stolestader (fig. 8-9, 27), 1907, med genanvendelse af ældre dele (se ndf.). Glatte gavle med topstykker udskåret i trekløverform og svagt skråtstillede ryglæn med tværrektangulære spejlfyldinger. Panelerne ved indgangen har 6x2 fyldinger af uens størrelse med rhombeudsmykning i relief på de øvre felter.

Stafferingen i blågrøn, gråblå og sort samt lysbrun hidrører fra en istandsættelse 1930. I samme forbindelse blev fremdraget ældre ind-

Fig. 25a-b. Våbenskjolde for Gjord Petersen Galt og Regitse Rosenkrantz (s. 5020). Detalje af prædikestol. Henrik Wichmann fot. 1998. - *Coats of arms for Gjord Petersen Galt and Regitse Rosenkrantz. Detail of pulpit.*

Fig. 26. Prædikestol, skænket 1575 af Gjord Petersen Galt til Tyrrestrup og Regitse Rosenkrantz (s. 5019). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Pulpit, donated in 1575 by Gjord Petersen Galt and Regitse Rosenkrantz, owners of Tyrrestrup.*

ridsede navnetræk og årstal på den første stol tv. for indgangen: »AJ 178•«; »LAH D. 4 JUNII 1713«; »RSS 1669«. Ved *ernelse 1972 af et tidligere koksfyr i skibets nordside (s. 5010) blev stolestaderne retableret på dettes plads.[31]

†*Stolestader*. 1617 indkøbtes tre savdeller til stole og skamler.[9] 1673 betegnedes stolene som gamle og brøstfældige, og efter polakkernes hærgen stod størstedelen af kirkestolene ydermere på skrå.[18] 1791 var stolene i god stand.[15]

Herskabsstol, (jfr. fig. 28), 1700rne. Indhegnet af panelværk med sekskantede spejlfyldinger, hhv. tre fag af omtrent ens bredde mod vest, tre mod nord, hvoraf det midterste og bredeste er oplukkeligt, samt et enkelt smalt fag mod øst, sammenføjet med prædikestolsopgangen. Staffering i nuancer af blågrøn, gråblå og lysbrun.

Stolen og en samtidig (†)pendant i nord omtaltes 1791 som sæder for kirkeejeren og var på daværende tidspunkt udstyret med en himmel

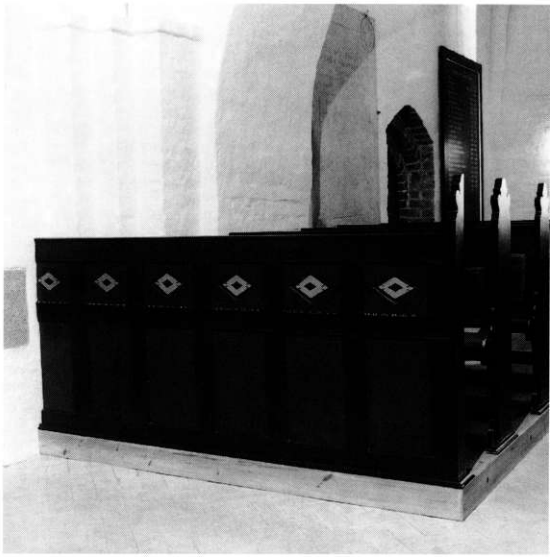

Fig. 27. Genanvendte paneler fra stolestader, 1907 (s. 5020f.). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Re-used panels from pews, 1901.*

eller overbygning, dog med åbne huller i stedet for vinduer.[15] Denne del anbefaledes fjernet 1855.[33] I forbindelse med flytningen af prædikestolen og dennes opgang 1869 foresloges den øverste mandsstol forandret hermed,[11] hvilket vel sigter til den ovennævnte sammenbygning mellem stolen og opgangen. (†)*Herskabsstol.* En pendant til den eksisterende stol var opstillet ved nordmuren i skibets østligste fag, jfr. fig. 13. At dømme herefter omfattede stolen kun to fag i bredden, antagelig de endnu bevarede fyldingsdekorerede paneler, der er henlagt på våbenhusloftet. Blågrå staffering. Fjernet i nyere tid, muligvis i forbindelse med kirkens hovedistandsættelse 1929-30.

(†)Skrifte- og degnestole (jfr. fig. 36 og 51), opsat 1866 ifølge indskrift på epitafium (s. 5026). De identiske stole, der var placeret i koret hhv. ved nord- og sydmuren 'på samme måde som i Nebel kirke',[11] havde begge fyldingsdekorerede paneler mod alteret, indgang i østsiden og en overbygning med gardinophæng. Begge blev nedtaget 1994. Fragmenter med blå og grå staffering henlagt på våbenhusloftet. *†Skrifte- og degnestole.* Omtalt 1851, da bagklædningen anbefaledes oliemalet.[14] 1862 nævnes to faste stole til præstens afbenyttelse samt en degnestol i koret.[11] Muligvis har den førstnævnte således været todelt.

Et antal Kaare *Klint-stole* af eg med rørfletsæder er opstillet i koret, i herskabsstolen (s.d.) samt i kirkens vestende. *Bænke.* Fire nyere, enkle bænke er opstillet i tårnrummet samt i kapellet.

†Skabe. 1673 noteredes en manglende nøgle til 'det ene skab, som kalk, disk, messeklæder og hvad der hører til alteret, skal forvares i.'[18] Et *geværskab,* 1700rne(?), for landmilitsen, med tilhørende bænke, beregnet for dem, 'der mødte ved kirken til eksercitsen og ønskede at bivåne gudstjensten', blev sekundært omdannet til et pulpitur (s.d).[10]

Pengebøsse, skænket 1975 af Ellen Jørgensen som angivet med fordybede versaler på messingskilt; af lakeret eg med pengeslids foroven. Placeret øst for indgangen. To *†pengebøsser,* nævnt 1862 og 1912;[11] af blik med sort bemaling.

Fig. 28. Herskabsstol, 1700rne (s. 5021). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Manorial pew from the 18th century.*

Dørfløje. 1-2) 1953, efter tegning af arkitekt Hans Nielsen, Odder. Opsat i våbenhuset, samt mellem dette og skibet.

†*Pulpitur(er)*. Tidligst nævnt 1673, da trappen hertil omtaltes som forfalden og tre tilhørende stole som værende itu.[18] Det kan være dette eller snarere et yngre, der angiveligt blev ombygget af et tidligere geværskab (s.d.). Antagelig i kirkens vestende. 1781 var det i upåklagelig stand, men blev 1832 nedrevet, og 'kirken blev ved samme lejlighed betydelig forskønnet'.[10]

Orgel (jfr. fig. 8), 1975, af standardtype »Ishøj«, med seks stemmer, ét manual og pedal, bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. Disposition: Manual: Rørfløjte 8', Principal 4', Gedaktfløjte 4', Spidsfløjte 2', Oktav 1'. Pedal: Subbas 16'. Bemaling i to lysegrå nuancer. I tårnrummet. (†)*Orgel* (fig. 29), 1907,[11] med fire stemmer, bygget af Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing. Disposition: Bordun 16' (fra F), Principal 8', Gedacht 8', Fugara 4'; oktavkoppel. Pneumatisk aktion, keglevindlade. Den tredelte gotiserende facade, kronet med trekantgavl, var sammenbygget med pulpiturbrystningen; den opbevares nu på kirkeloftet. På (†)orgelpulpitur i tårnrummet.

Salmenummertavler. 1) (Jfr. fig. 30), tidligst nævnt 1862. Enkle sortmalede trætavler med buet topstykke; sekundært (efter o. 1930) forsynet med gylden frakturpåskrift »Daab« og »Altergang« og hængetal af messing. Af en oprindelig beholdning på fire er to †tavler kasseret. 2) (Fig. 9 og 30), o. 1927.[11] Af træ, nu med hængetal af messing. Spidsbuet ramme med hængestykke, smykket med trekløverformet ornament. Staffering i to blågrønne nuancer. Den oprindelige (†)indsats (jfr. fig. 13), efter 1971 henlagt på våbenhusloftet, havde korset kors i cirkelslag flankeret af trefligede ornamenter, alt i relief. Herunder vandrette lister med malet frakturpåskrift »Før Prædiken« og »Efter Prædiken«. Grå og blå staffering. Ophæng til tal.

Lysekroner. 1) (Fig. 31), erhvervet til Gangsted kirke o. 1908 fra Reballegård.[11] Nyere barokkopi, af messing, med seks S-grenede lysearme, hver med to lys, samt seks øvre refleksblomster. Tolvkantet hængekugle, hvorpå graveret ejer-

Fig. 29. (†)Orgel, 1907, bygget af Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing (s. 5023). Annelise Olesen fot. 1974. - (†)*Organ, built in 1907 by Joh. P.Andresen & Co., Ringkøbing.*

Fig. 30. Salmenummertavler nr.1-2 (s. 5023). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Psalm and hymn boards nos. 1-2.*

Fig. 31. Lysekrone, erhvervet o. 1908 fra Reballegård (s. 5023). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Chandelier, acquired c. 1908 from Reballegård.*

mærke som altersølvet (s.d.), og balusterskaft. 1975 overført fra Gangsted kirke (s. 4993). Vestligst i skibet. 2) Nyere (før o. 1930, jfr. fig. 8), seksarmet med to lys i hver samt seks pyntearme, balusterskaft og hængekugle. 1976 omdannet til elektricitet. Østligst i skibet. †*Lysekrone* af glas, nævnt 1862.[11]

Kandelabre, o. 1954, af smedejern. Udført af kunstsmedemester Th. M. Andersen.[11] I ligkapellet. Enkle *væglampetter,* opsat på skibets vægge 1976. †*Lysearm.* Smykket med giverindskriften »Karen Pogwisch« for Karen Henningsdatter Pogwisch, daværende kirkeejer og enke efter Jørgen Müller (†1690). Opsat på muren ved degnestolen, dvs. i korets sydside.[34]

Kirkeskib (fig. 33), nævnt 1862. Tomastet skonnert, »Søeridderen«, efter traditionen skænket som votivgave af unavngiven skipper efter havsnød uden for Vorsø og udført som model af hans eget skib.[35] Springende hest som galionsfigur. Navn påmalet med hvid fraktur på agterstavn. Skroget stafferet i sort, hvid og grå med gyldne og røde detaljer. Istandsat før 1952 og atter 1975.[11] Ophængt i skibets 2. fag.

Ligbare (fig. 32), med malet årstal 1748. Sortmalet med lysere kanter, årstal hvidmalet. På våbenhusloftet, hvor den allerede anførtes 1912.[11] †*Ligbåre.* Nævnt 1673 som ganske forfalden.[18]

Klokke (fig. 34), 1834, ifølge indskrift i reliefversaler øverst på halsen »Støbt af I. C. & H. Gamst Kiøbenhavn Anno 1834« og bekostet, som anført med fordybede versaler på selve klokkelegemet, af »O:J:S: og H:C:E:F: (Ole Johan Søltoft og Henriette Christiane Emilie Fischer) til Tyrrestrup«. 85 cm i tvm. Over skriftbånd spinkel bladranke, indrammet af perlestav og profilliste (jfr. Kattrup (1831), s. 4725). Ophængt i vuggebom, mærket »Aug. Nielsen Thubalca Roslev, 1948«. På tårnloftet er henlagt ældre (†)vuggebom, der kasseredes ovennævnte

Fig. 32. Ligbåre, 1748 (s. 5024). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Bier from 1748.*

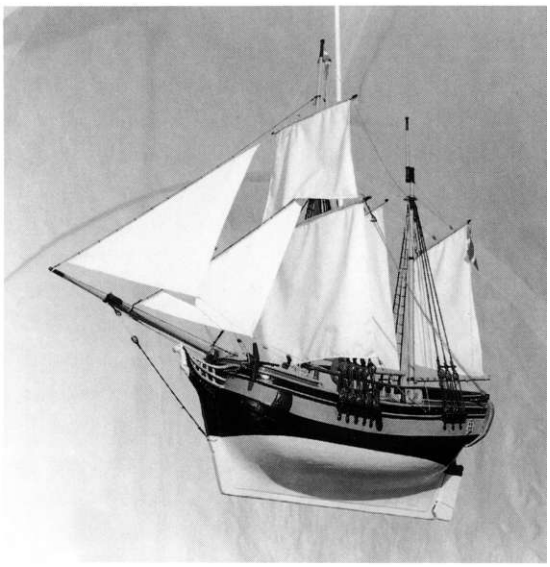

Fig. 33. Kirkeskib, »Søeridderen«, o. 1862 (s. 5024). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Ship, »Søeridderen« from c. 1862.*

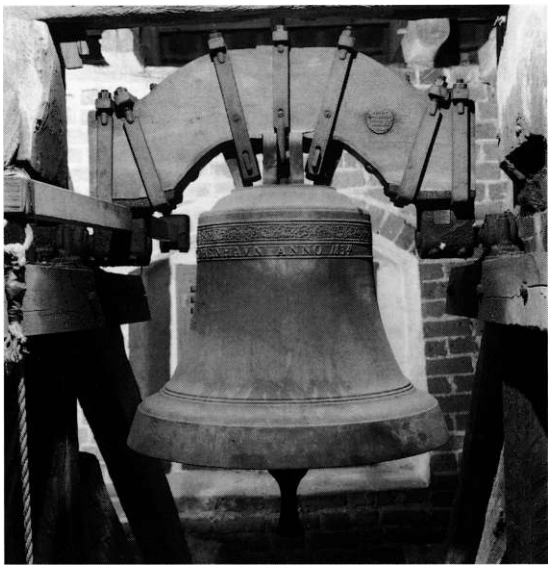

Fig. 34. Klokke, 1834, støbt af I. C. & H. Gamst, København (s. 5024). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Bell, cast in 1834 by I. C. & H. Gamst, Copenhagen.*

år ved klokkens omhængning. Ved samme lejlighed fik klokken, der var stærkt medtaget i lejerne efter minderingningen for Christian X, ny knebel og kuglelejer.[36] *†Klokker.* I forbindelse med klokkeskatten 1528-29 måtte kirken aflevere en klokke, der med 'al jernfang' (dvs. ophæng) vejede 1,5 skippund.[37] 1661 nævnes en klokke,[19] hvis ophæng dog 1673 betegnes som forfaldent.[18] Klokken fik endnu 1791 skudsmålet 'meget god', men var få år efter, ifølge kirkesynet 1799, i ubrugelig stand.[15] Antagelig er det dog den samme klokke, der 1832 nævnes som værende løs.[14]

Klokkestol, antagelig middelalderlig, af galgeform med skråstivere, samlet med dyvler. 1862 blev indlagt to bjælker under stolen, ligesom den forsynedes med yderligere to skråstivere.[11]

GRAVMINDER

Mindetavler. 1) (Fig. 37), o. 1769, over Hans Christensen Juul til Tyrrestrup, Wischum (Viskum) og Himmestrup, *22. marts 1695 på Erholm på Fyn, †2. okt. 1769 på Tyrrestrup, med hustruen, Elisabeth Clausdatter, *11. juni 1696 i Bariøse på Fyn, †8. maj 1766 efter »et kiærligt Ægteskab (på) henved 50 Aar. Og af samme saae 8 Børn, 1 Søn og 7 Døttre og 30 Børne Børn«. Monumentet blev opsat af de syv efterlevende børn.

Mindetavle af fyrretræ, 190x101,5 cm. Det nyklassicistisk prægede epitafium omfatter en rundbuet tavle, hvilende på et retkantet fodstykke, hvorpå flammevaser, alt båret af en bred konsol med guttæ (dråber).[38] Indskrift med fordybede versaler på ophængt draperi. Herover reliefmedaljon med en sæbebobbelblæsende putto, en i 16- og 1700rnes kunst velkendt allegori på livets forkrænkelighed.[39] Som randskrift er angivet med fordybede versaler: »Til Kirkens Prydelse, de Dødes Ihukommelse, de Levendes Mindelse.« Ægteparret blev begravet under altergulvet som angivet på epitafiet.

Fig. 35. Mindetavle nr. 2, 1866, over syv soldater, faldne i krigene 1850 og 1864 (s. 5026). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Memorial tablet from 1866 to seven soldiers, killed during the wars in 1850 and 1864.*

Monumentet er stafferet som marmor, den arkitektoniske del i mørkgråt, skriftfelt og medaljon i lysgråt, vaserne i gullighvidt samt indskrifterne i sort, alt pålagt et ældre, vel oprindeligt farvelag i blågråt og hvidligt med svag marmorering samt forgyldning af detaljer. Den nuværende staffering hidrører fra 1866, som angivet med sort skriveskrift på postamentets vandrette overside: »I Aaret 1866 blev af Herr Ole Johan Söltoft til Tyrrestrup Kirken underkastet en stor Reperatur hvorved de nye støbte Vinduer i Koret indsattes, et nyt Knæfald, samt Præste og Degnestolene opsattes, og hele Kirken blev malet.« 1870 flyttedes monumentet fra skibets nordvæg til sin nuværende placering overfor på sydvæggen, som en pendant til mindetavle nr. 2.[11] 1974 blev epitafiet underkastet en snedkermæssig istandsættelse og rensning ved Georg N. Kristiansen.

2) (Fig. 35), 1866, af cement, 200x101 cm. Jfr. eksempel i Gangsted (s. 4994). Opsat over syv »faldne Krigere af Søvind Sogn som i Aarene 1850 og 1864 hengave Livet for Fodelandet«.[40] Skriftfelt med indskrift i fordybet, forgyldt antikva, indrammet af rundbuet arkade, hvis bueslag dannes af laurbærbånd. Svungent topstykke med relief af korslagte Dannebrogsfaner og geværer med påsatte bajonetter, hvorover kasket. På skibets nordvæg, ophængt på midterpillen.

Gravsten. 1) (Fig. 38, 40), 1500rnes sidste fjerdedel, over Peder Ebsin (Ebbesen Galt) til Birkels (Birkelse), †•••• (mellem 3. og 10. april 1548) på Palsgård, begr. 23. april s.å., og hustruen, Ingeborg Giortz daater (Gjordsdatter Drefeld), †15. april 1551 på Tyrrestrup, begr. 10. juni s.å. Endvidere ægteparrets søn og arving, Mogens Galt, †6. april 1575 på Tyrrestrup, begr. 24. maj s.å.

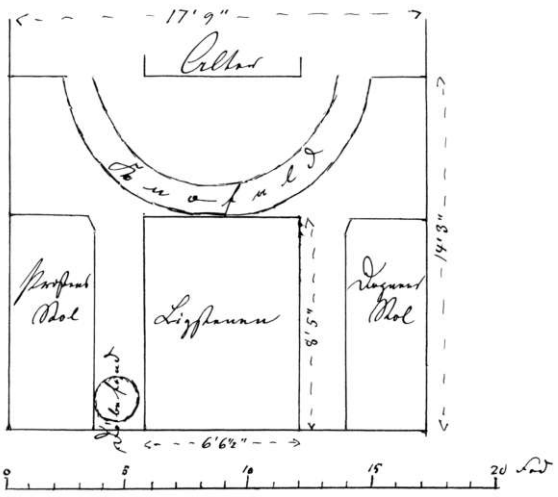

Fig. 36. Plan af koret med alterbord, knæfald, (†)skrifte- og degnestol samt ligsten over Peder Ebbesen (s. 5022, 5026). Skitse ved Chr. Søltoft 1890. - *Plan of the chancel with indication of the altar, the altar-rail, the* (†)*confessional, the chair for the manorial clerk and the tombstone for Peder Ebbesen.*

Fig. 37. Mindetavle nr. 1, o. 1769, over Hans Christensen Juul (†1769) og Elisabeth Clausdatter (†1766) (s. 5025). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Epitaph no. 1, c. 1769, to Hans Christensen Juul and Elisabeth Clausdatter.*

Figursten af lysgrå kalksten med enkelte mørkere, porfyragtige pletter, 244(263)x205 cm. Opsat på cementsokkel, nedre venstre hjørne påsat med cement. Stenen bærer præg af slid som følge af den tidligere placering i korgulvet. Indskrift med fordybede versaler i fodfeltet. Ægteparret og deres søn er placeret under en tredelt, rundbuet arkade, der i midten støttes af kerubhovedsmykkede konsoller, mens siderne hviler på joniske pilastre, hver med fire aneskjolde for hhv. Peder Ebbesens og Ingeborg Gjordsdatters formødre i tre generationer. Yderligere 2x4 aneskjolde for ægteparrets forældre og bedstemødre smykker topfeltet som indramning af medaljon med Jesumonogram.[41] Tilbagetrukket inden for figurfeltet (omend med al-

Fig. 38. Gravsten nr. 1 over Peder Ebbesen Galt, Ingeborg Gjordsdatter Drefeld og Mogens Galt (s. 5026). Tegning af Søren Abildgaard 1771. - *Tombstone no. 1 for Peder Ebbesen Galt, Ingeborg Gjordsdatter Drefeld and Mogens Galt.*

buerne overlappende pilastrene) står de tre personer, hustruen i midten i enkedragt uden smykker, med venstre hånd lagt over højre, flankeret af ægtemanden og sønnen i omtrent identisk fremtoning med rustning og stridssværd; faderen lægger højre hånd på hoften og fatter med venstre om sværdskæftet, mens sønnen holder det lange sværd lodret mellem benene. Begges hjelme er placeret ved deres fødder, hhv. tv. og th. for midterfiguren.

Gravstenen er udført efter Mogens Galts død, snarest hen imod århundredets slutning at dømme efter den relativt frie, mindre skematiske figurgengivelse. Typemæssigt er navnlig de hjelmede anevåbener beslægtet med eksempler på Fyn og Sjælland fra o. 1600, hvilket har ført til en mestertilskrivning til 'en vandrende svend', der har passeret det i tredje fjerdedel af 1500rne dominerende Århusværksted.[42]

Stenen var indtil 1895 placeret i korgulvet foran alterskranken (jfr. fig. 36), men blev dette år opsat på tårnrummets nordvæg på Nationalmuseets foranledning, hvilket anførtes dels på en †plade i korgulvet, dels på en malet †indskrifttavle.[28] Den oprindelige plads markeres i dag i gulvet med mursten på kant (s. 5008).

2) (Fig. 39), o. 1608, over Rasmvs Knudze(n) på Wvors (Rasmus Knudsen til Vorsø),[43] †7. nov. 1608, i sit 91. år, med hustruen Mette Niels Datter (Nielsdatter), †••••.

Grå kalksten, 185x131 cm. Indskrift med fordybede versaler, enkelte sammenskrevne, i skriftfeltets øverste halvdel. Fordybet randstribe og hjørnemedaljoner med evangelistsymboler, øverst th. og tv. »S. Math(æus)« og »S. Marc(us)«, forneden tv. og th. »S. Lvca(s)« og »S. Iohann(es)«.

Gravstenen var indtil o. 1900 placeret i skibets gulv omtrent ud for våbenhusdøren. Den blev

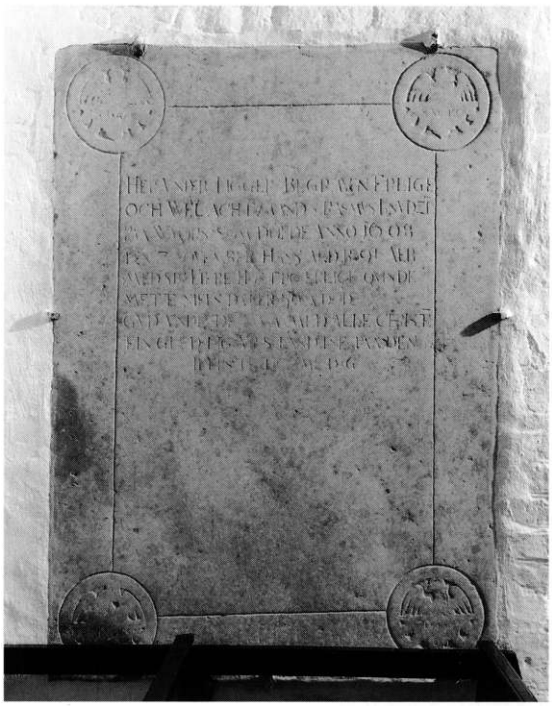

Fig. 39. Gravsten nr. 2, o. 1608, over Rasmus Knudsen til Vorsø (†1608) og hustruen Mette Nielsdatter (s. 5028). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Tombstone no. 2, c. 1608, for Rasmus Knudsen, owner of Vorsø and his wife Mette Nielsdatter.*

Fig. 40. Gravsten nr. 1, 1500rnes sidste fjerdedel, over ægteparret Peder Ebbesen Galt (†1548) og Ingeborg Gjordsdatter Drefeld (†1551) samt deres søn, Mogens Galt (†1575) (s. 5026). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Tombstone, last quarter of the* 16*th century, to Peder Ebbesen Galt, Ingeborg Gjordsdatter Drefeld and Mogens Galt.*

Fig. 41. Familiegravsted for familien Søltoft (s. 5030f.). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Memorial to the family Søltoft.*

antagelig optaget i forbindelse med fornyelsen af gulvene 1907 (jfr. s. 5008).[11] I dag indmuret i tårnrummets sydvæg.

†*Eftermiddelalderlige begravelser.* I forbindelse med retssagen mod Hans Christensen Juul 1751 beskyldtes kirkeejeren bl.a. for i forbindelse med nedrivningen af Galternes gravkapel (s. 5007) at have plyndret ligkisterne og for en 'værre end hedensk behandling af ligene'. De eksisterende ni ligkister i kapellet blev brækket itu, for at egeplankerne og de tilhørende kisteplader og -beslag kunne udnyttes på anden vis, alt imens nogle af ligene, der var 'hårde som mumier', tilsyneladende for en tid lå blottede, heriblandt den senest nedsatte i begravelsen, en officersenke, fru Schach fra Kattrup.[44]

Kirkegårdsmonumenter. Nordøst for kirken indrettede eller nyistandsatte Christian Søltoft o. 1824 et *familiegravsted* (jfr. fig. 41) over sin slægt og Tyrrestrups ejere siden 1770.[45] Gravstedet indhegnes af granitpiller, hvorimellem kæder. I centrum er placeret stelen over stamfaderen og -moderen, Ole Johan Søltoft og hustru, Cecilia Maria, f. Juul (jfr. ndf. nr. 3) foran initiativtagerens egen og hans hustrus gravsten (nr. 4), mens to ældre gravsten for to kvindelige slægtninge er anbragt foran stelen (nr. 1-2). Herom er grupperet i alt 10 gravmonumenter af varierende form og alder for yngre medlemmer af familien. Disse er dog ikke beskrevet ndf.

1) (Fig. 42), o. 1786, over Johanne Justine Søltoft, *2. nov. 1723 i Nørre Snede præstegård

som datter af Christian Søltoft, provst i Vrads hrd. og sognepræst i Nørre Snede og Ejstrup, med hustru Dorothea Kirstine Bang, †8. dec. 1786 på Tyrrestrup som enke efter hhv. Søren Sørensen (†1755) og hr. Iver Dalsgaard (†1771), begge ejere af Råstrupgård i Thy.

»Veemods Taarer, Graad som flyder,
fromme Enke paa din Grav,
Ach, den skildrer svagt de Lyder,
som din Vandel straalte af.«[46]

Gravsten af grå kalksten, 182x112 cm, stærkt forvitret overflade. Indskrift med fordybet kursiv. Skriftfeltet flankeres af båndophæng med frugter og blomster; forneden korslagt laurbærgren og kornneg.

2) (Fig. 43), o. 1791, over Anne Cathrine Juul, *17. maj 1722 på Hindsgavl, begr. 17. jan. 1791, søster til Cecilie Marie Juul (jfr. nr. 3).

Gravsten af rødlig sandsten, 158x122 cm, stærkt forvitret overflade.[46] Indskrift med fordybet kursiv. Skriftfeltet flankeres af bladranker, foroven ses Kristus med sejrsfane i skybræmme, flankeret af kugleformede røgelsekar, forneden en krans med bladroset, laurbærgren og palmekvist.[47]

3) (Fig. 44), o. 1803, over kammerråd Ole Johan Søltoft, »Tyrrestrup Gaards og Godses uforglemmelige Eyer«, *1733, †(3.juni) 1802, og hustruen Cecilia Maria, f. Juul, *1733, †(11. jan.) 1803. »De beste Forældre helliges dette Minde af en taknemmelig Søn, C. Søltoft«.

Det nyklassicistiske monument, af gråflammet marmor, rødlig kalksten og grå og rødlig, storkornet granit, er 350 cm højt og sammensat af flere dele. På et trinpodium med tre trin er obelisk med urneniche, hvilende på et kvaderfu-

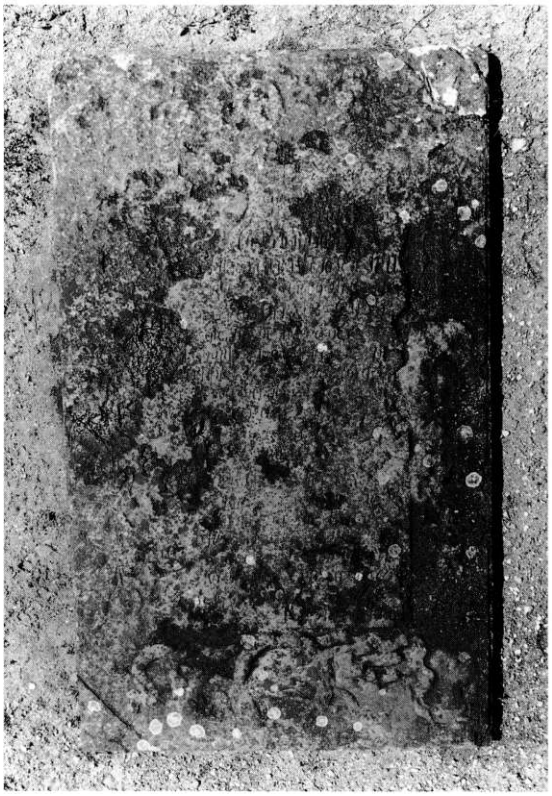

Fig. 42. Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1786 over Johanne Justine Søltoft (†1786) (s. 5030). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Churchyard monument no. 1, c. 1786, to Johanne Justine Søltoft.*

Fig. 43. Kirkegårdsmonument nr. 2, o. 1791, over Anne Cathrine Juul (†1791) (s. 5031). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Churchyard monument no. 2, c. 1791, to Anne Cathrine Juul.*

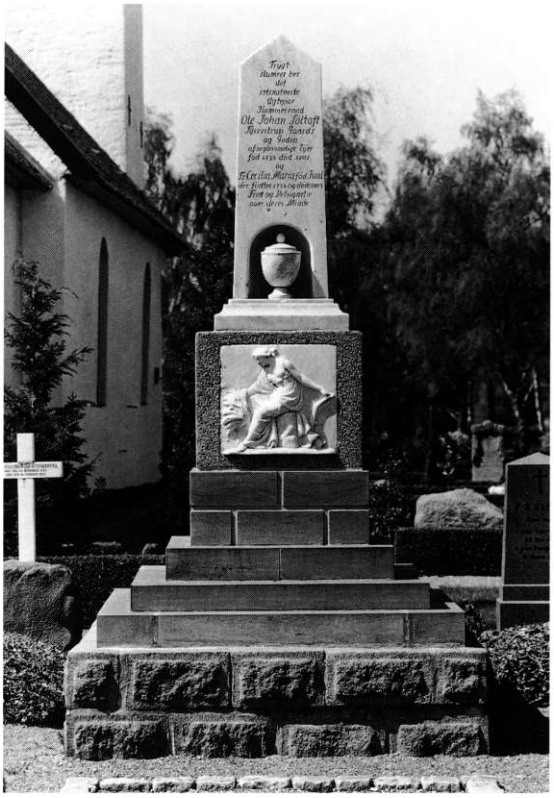

Fig. 44. Kirkegårdsmonument nr. 3, o. 1803, over Ole Johan Søltoft (†1802) og Cecilia Maria, f. Juul (†1803) (s. 5031). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Churchyard monument no. 3, c. 1803, to Ole Johan Søltoft and Cecilia Maria Juul.*

get postament, hvorover et reliefprydet mellemstykke. På bagsiden af dette parti er en indskriftplade. Indskrift med fordybet kursiv. Forsidens relief (fig. 52) viser Ceres, landvæsenets gudinde, karakteriseret som en siddende kvinde, der støtter sig til en plov og favner et kornneg. Relieffet er beslægtet med de tilsvarende på monumenterne over Frederik Ludvig Christian Beenfeldt, Nebel (†1801, s. 4941) og over Lars de Thygeson, (Hatting kirke, Vejle amt). Gravmælernes ophavsmand er ikke kendt.

Fig. 45. Kirkegårdsmonument nr. 4, o. 1825, over Christian Søltoft (†1825) og hustruen Øllegaard Charlotte Søltoft, f. Madsen (s. 5032). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Churchyard monument no. 4, c. 1825, to Christian Søltoft and his wife, Øllegaard Charlotte Søltoft, née Madsen.*

Motivisk har eksemplerne i Søvind og Nebel navnlig lighed med Johannes Wiedewelts relief af Ceres fra 1801 på Morten Quistgaards monument, Boeslund (DK. Sorø, s. 764), men afviger dog noget i figurbehandlingen.[48]

4) (Fig. 45), o. 1825, over kancellisekretær Christian Søltoft, *30. okt. 1771 på Tyrrestrup, †17. marts 1825, med hustruen gennem 16 år, Øllegaard Charlotte Søltoft, f. Møller, (*14. april 1777), †14. april 1820.

Gravsten af rødlig sandsten, 191x127 cm. Indskrift med fordybet kursiv.

Støbejernskors. 1) (Fig. 46), o. 1851, over Simon Sørensen, *10. aug. 1812 i Lykkensgård på Toftum mark, †3. maj 1851 i Reballegård. »En Søn modtager ham hisset og en efterlat Hustru og Datter savner her en høit elsket og kierlig Ægtemage og Fader(,) vor Trøst er at samles hisset«.

Det 133 cm høje kors har indskrift med reliefversaler; tværoval indskriftplade og trepasformet afslutning af korsenderne, øverst med relief af sommerfugl og på tværarmene af små roset-

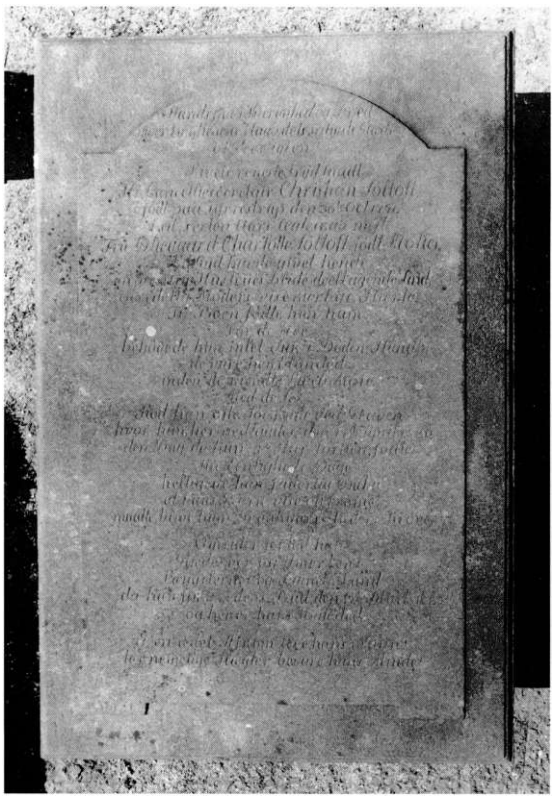

Fig. 46. Støbejernskors nr. 1, o. 1851, over Simon Sørensen (†1851) (s. 5032). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Cast-iron cross no. 1, c. 1851, to Simon Sørensen.*

Fig. 47. Støbejernskors nr. 2-3, o. 1857, over Simon Madsen (†1857) og o. 1861, over Jens Madsen (s. 5033). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Cast-iron crosses nos. 2-3, c. 1857, to Simon Madsen and c. 1861, to Jens Madsen.*

ter. Nederst på korsstammen er anført »Stallknecht/ Horsens«.[49]

På kirkegården øst for kirken.

2) (Fig. 47), o. 1857, over »Medchristen« Simon Madsen, *14. maj 1792 i Ås, †23. sept. 1857 smst.

Det 104 cm høje kors har indskrift med reliefkursiv. Femtakkede korsender, øverst med relief af laurbærkrans, på tværarmene af bladornament og forneden af bikube. Jfr. paralleller i Linnerup (o. 1865, s. 4325) og Hylke (o. 1868, s. 4656), sidstnævnte signeret »M & J« for Møller & Jochumsen, Horsens jernstøberi.[50]

På kirkegården sydvest for kirken.

3) (Fig. 47), o. 1861, over »Medkristen« Jens Madsen, *1786 i Ås, †10. febr. 1861 smst.

Kors, 87 cm højt (nedre del af lodret korsstamme mangler). Femtakkede korsender, øverst med relief af håndtryk, på tværarmene af liljeornament og forneden af grenkors.

På kirkegården sydvest for kirken.

KILDER OG HENVISNINGER

Jfr. fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Gammel Skanderborg amt almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875. Fagordbog s. 15.

LAVib: Retsbetjenteark. Voer herreds tingbog, syn 10. jan. 1673 (B64A).

Ved embedet: Synsprotokol 1862ff.

Søvind-Gangsted lokalhistoriske ark.: M. R. Mikkelsen: Beskrivelse af Søvind kirke o.a. (maskinskrevet manuskipt) o.a.

NM: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker IV, 1887, s. 234-37. - Indberetninger ved sognepræst Frederik Gram Jordhøy 1808 (indskrift på kalk), Chr. Søltoft 1890 (gravsten), Eigil Rothe 1899 (kalkmalerier), Chr. Axel Jensen 1907 (gravsten), Kr. Due 1924 (altertavle, prædikestol), Povl Jensen 1930 (altertavle, prædikestol), Robert Smalley 1975 (kalkmalerier), Georg N. Kristiansen 1973 og 1974 (gravminder), Birgit Als Hansen 1975 (udgravning i koret), Sissel F. Plathe 1998-99 og Birgitte Bøggild Johannsen 2000 (inventar og gravminder).

Tegninger og opmålinger: NM: Gravsten ved Søren Abildgaard, 1771. Skitse af font, usigneret, 1902. *Kgl. Bygningsinsp. Århus:* Korresp. og tegninger siden 1906. *Horsens Museum:* Tegninger vedr. stolestader m.m.

Litteratur: Hans Brøchner: Tyrrestrup efter Hjemmel og Sagn, JySaml. IV, 1872-73, s. 47-77. MeddÅrhSt. 1973, s. 78 (nyt varmeanlæg), 1976, s. 61-62

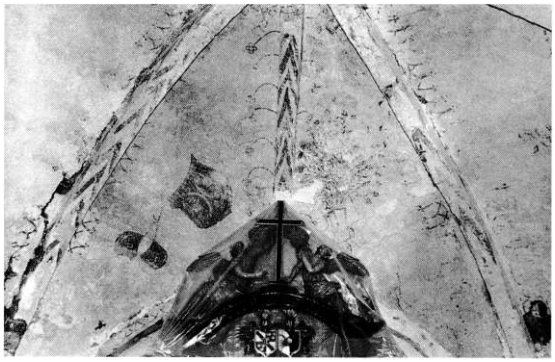

Fig. 48. Biskop Niels Clausens våbenskjold og en blomstervase. Detalje af †kalkmaleri fra 1500rnes første tredjedel, i korets østkappe (s. 5011). Charles Gallefant fot. 1975. - *Bishop Niels Clausen's coat of arms and a flowerpot. Detail of †mural decoration from the first third of the 16th century, in the east bay of the chancel.*

(restaurering), 1984, s. 121 (nye tagsten), 1990, s. 145 (udvidelse af kapel).

Historisk indledning ved Lars Bisgaard, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht med enkelte tilføjelser ved Mogens Vedsø, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Birgitte Bøggild Johannsen og orgel ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Lotte Elkjær. Redaktionen afsluttet 2000.

NOTER

[1] ÆldDaArkReg. I, s. 178. Tyrrestrup kirke, der nævnes 1315 (DiplDan. 2. rk. VII, nr. 313f.) identificeres med Tystrup kirke ved Christiansfeld.
[2] DaMag. 4. rk. II, s. 40.
[3] RA. DaKanc. B 134. Registerbøger over tiender i Fyns, Århus, Ribe og Viborg stifter til bortfæstelse. Kongetienden var 1566 givet i fæste til Mogens Pedersen Galt til Tyrrestrup, jfr. KancBrevb. 11. sept. 1614 anføres Regitse Rosenkrantz, enke efter Gjord Petersen Galt, som indehaver af tienden, og året efter var ejeren ægteparrets datter, Ingeborg Gjordsdatter Galt, jfr. RA. DaKanc. B 184. Seks års kirkeregnskaber ... 1620. Jfr. også Gangsted kirke, s. 4973, ang. senere forleninger.
[4] Elbæk præstegårds selvstændige beliggenhed i forhold til sognekirkerne kan f. eks. sammenlignes med Sneptrup præstegårds placering mellem Tåning og Ovsted, s. 4585. År 1600 (KancBrevb. 14. marts) var præstegården brændt, hvorefter Niels Frandsen fik bevilget to års kongetiende af Vedslet sogn.
[5] KancBrevb. 8. okt. Jfr. samme: 24. maj og 11 juni 1626, 10. sept. 1630, 13. dec. 1633, 14. jan. 1634 og 6. feb. 1635.
[6] Kronens Skøder 30. sept.
[7] KirkehistSaml. 3. rk. II, s. 209.
[8] KancBrevb. 18. april.
[9] RA. DaKanc. B 184. Seks års kirkeregnskaber ... 1620.
[10] Hans Brøchner: Tyrrestrup efter Hjemmel og Sagn (nedskrevet 1837), JySaml. IV, 1872-73, s. 50ff. Jfr. også Hans Brøchners notater i LAVib. Præsteark. Gangsted-Søvind kirkebog 1738-1813 (C413.2-3).
[11] Ved embedet. Synsprot. 1862f.
[12] LAVib. Amtsark. Skanderborg og Åkær amter 1661-1799. Indk. breve (B5C.103); jfr. også Brøchner (note 10), s. 52, 67.
[13] LAVib. Provsteark. Voer hrd. Adsk. sager 1799-1812 (C30D.9).
[14] LAVib. Provsteark. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C30I.2).
[15] LAVib. Provsteark. Voer hrd. Indk. breve 1780-1812 (C30D.7).
[16] Abrahamsen: Orientering, s. 57: 2,1°.
[17] LAVib. Århus bispeark. Kirkesyn 1750-64 (C3.1172).
[18] LAVib. Retsbetjenteark. Voer hrd.s tingbog, syn 10. jan. 1673 (B64A).
[19] LAVib. Århus bispeark. Voer herredsbog 1661 (C3.1102).
[20] LAVib. Århus bispeark. Kirkesyn 1700-12 (C3.1166).
[21] Jfr. udarbejdede labyrinter i Skørring (s. 1931), Gylling (s. 2820) og Bryrup (s. 3918).
[22] Jfr. Ulla Haastrup i Danske kalkmalerier, 6, Kbh. 1992, nr. 49, s. 208-11.

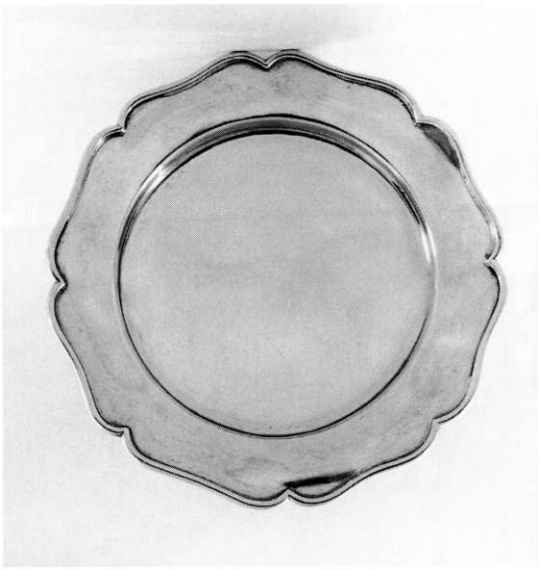

Fig. 49. Disk, o. 1852, udført af Rasmus Petersen, Horsens (s. 5016). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Paten, c. 1852, made by Rasmus Petersen, Horsens.*

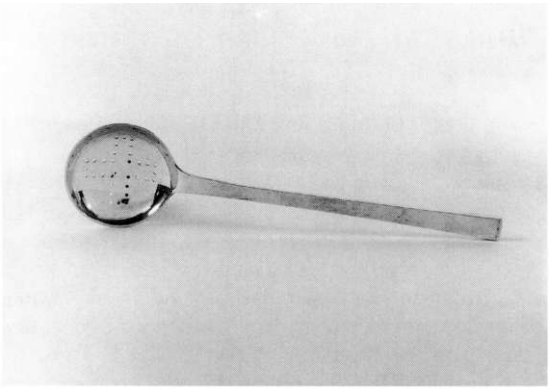

Fig. 50. Vinskummeske, anskaffet 1965 (s. 5017). Henrik Wichmann fot. 1998. - *Spoon, acquired in 1965.*

[23] Fragmentet synes siden gået tabt. Venligst meddelt af konservator Isabelle Brajer.
[24] Jfr. også indb. af Povl Jensen 1930.
[23] Denne tilskrivning er venligst foreslået af Jens Jensen Bergild.
[26] Kobberstik af enten H. van Luyck eller Hieronimus Wierix, jfr. Marie Mauquay-Hendrickx: Les estampes des Wierix, II, Bruxelles 1979, nr. 146. (I) A 360. Forlægget ses også anvendt i den nærliggende kirke, Hansted (1721, s. 4840); endvidere i Veng (o. 1700, s. 3234), i Uth (Bjerge hrd., Vejle amt, o.1724) og i Grindsted (1740, signeret J. A. Stentzel, jfr. DK Ribe, s. 2242).
[27] Ifølge Trap, Vejle amt, bd. 21, s. 948 er altermaleriet i Uth udført i Thranes manér (dvs. af Jens, Rasmus eller Mogens Christian Thrane). Det benyttede forlæg ses dog ikke anvendt af disse, men benyttes hyppigt i 1600rne, jfr. bl.a. Veng (s. 3234). Det kan derfor ikke ganske udelukkes, at altermaleriet stammer fra 1600rne og alene blev nystafferet og renoveret o. 1723. For denne tolkning takkes Jens Jensen Bergild.
[28] NM. Korresp.ark.
[29] Jfr. også Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807. Nord- og Østjylland, red. Christian Adamsen og Vivi Jensen, Højbjerg 1996, s. 341f. Indskriften er desuden gengivet i Hans Brøchners optegnelser, indlagt i Gangsted-Søvind kirkebog 1738-93 (LAVib. Præsteark. (C413.2)).
[30] Jfr. anmærkning til Brøchner (note 10), s. 83, hvor der - dog ubevisligt - foreslås en forbindelse mellem de på kalken nævnte personer og Torupgård (senere Torupvolde), beliggende i Søvind sogn. M. R. Mikkelsen: Torupvolde, ØjyHjemst. XXVII, 1962, s. 62-65, refererer Brøchners omtale af et gammelt sagn, ifølge hvilket Peder Ebbesen skulle have ombragt herremanden på Torupvolde, der var hans svigerfar eller morbror, nemlig Thor (Truid) Ulfstand. Sidstnævnte ejede imidlertid Torup i Skåne (Malmøhus len) og var ikke direkte i familie med Peder Ebbesen.
[31] MeddÅrhSt. 1973, s. 78.
[32] Jfr. Hans Walther (udg.): Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi, II/4, Göttingen 1966, s. 868f.
[33] LAVib. Provsteark. Voer-Nim hrd.s provsti. Synsprot. (C34.3).
[34] Brøchner (note 10), s. 60.
[35] Jfr. Henningsen: Kirkeskibe. Skbg., s. 109 og optegnelser ved embedet.
[36] Indb. ved M. R. Mikkelsen.
[37] RA. Rgsk. ældre end 1559. 108A. Liste over indkrævede klokker 1528-29.
[38] Jfr. Karin Kryger: Allegori og Borgerdyd. Studier i det nyklassicistiske gravmæle i Danmark 1760-1820, Kbh. 1985, s. 225, 322.
[39] Jfr. f.eks. anvendelsen på epitafierne over Jens Pedersen Bay, 1678-81, i Vær (s. 4897), over Hans Rasmussen Skiolde, o. 1680, i Falling (s. 2736) samt over Christen Nielsen Thonboe, o. 1707, i Horsens klosterkirke, her dog i den mest gængse version efter Henrik Goltzius' kobberstik fra 1594. Jfr. også motivet på Edele Krags kiste, o. 1751, i Vær kirke (s. 4916). For motivet generelt, se Carsten Bach-Nielsen: Tidens tegn. Lidt om vanitasmotiver i 1600-tallet, Iconographisk Post, 4, 1986, s. 1-12. Relieffet i Søvind savner det for allegorien så vigtige betydningsbærende led, dødningehovedet.
[40] Søren Laursen af Toftum, †2. okt. 1850 ved Frederiksstad; Jens Simonsen af Aaes, †4. okt. 1850

Fig. 51. (†)Skriftestol, opsat 1866 (s. 5022). Hans Stiesdal fot. 1971. - (†)*Confessional pew from 1866.*

smst.; Jens Jensen af Søvind, †22. dec. 1850 på lazarettet i Haderslev; Jens Sørensen af Toftum, †3. febr. 1864 ved Bustrup; Rasmus Udbye af Søvind, †28. marts 1864 ved Dybbøl; Søren Rasmussen af Hyldkroggården, †18. april 1864 ved Dybbøl; Peder Rasmussen, ligeledes af Hyldkroggården, †18. april 1864 smst.

[41] Jfr. Brøchner (note 10), s. 47 med ledsagende forklaring ved C. Th. Engelstoft til ligstenens anerække.

[42] Jensen: Gravsten II, 83, kat.nr. 681.

[43] Om Vorsø, der tidligere ejedes af Galtfamilien på Tyrrestrup, jfr. M. R. Mikkelsen: Vorsø. Træk af øens historie og natur, ØJyHjemst. 1961, s. 97.

[44] Brøchner (note 10) s. 67

[45] Jfr. omtale 1824 i Synsprot. (note 14) af det meget 'pyntelige og net istandsatte' familiegravsted. Endvidere anmærkninger til Brøchner (note 10), s. 73ff.

[46] Indskriften er gengivet i en ældre afskrift ved Marie B. Søltoft, jfr. maskinskrevet manuskript. Ved embedet.

[47] I manuskript (note 46) refereres Hans Brøchners beretning om, at afdøde begravedes inde i kirken. Herimod hævdede dog indberetterens fader, at stenen havde ligget på kirkegården, så længe han kunne huske.

[48] Kryger (note 38), s. 321 anfører, at det er vanskeligt at fmde slående paralleller blandt Wiedewelts arbejder til monumentet i Nebel. Gravmælet i Søvind er dog ikke nævnt i ovennævnte værk.

[49] Aase Faye: Danske Støbejernskors, udg. Jan Faye, 1985, kat.nr. 300.

[50] Faye (note 49), kat.nr. 119.

Fig. 52. Ceres (s. 5032). Detalje af kirkegårdsmonument nr. 3. Henrik Wichmann fot. 1998. - *Ceres. Detail of churchyard monument no. 3.*

SUMMARY

The church is probably built in the beginning of the 13th century. The walls are of granite ashlars outside and inside of field stones. In the decades prior to the Reformation in 1536 the church was rebuilt. Vaults were added, followed by a tower and porch. C. 1580 a (sepulchral) †chapel was added (demolished during the 1740s) to the south side of the chancel. The initator was Gjord Petersen Gait of Tyrrestrup.

After the wars against Sweden (1657-60) the church was left in a dilapidated condition and during the 18th and 19th centuries it was repaired by the owners of Tyrrestrup (to whom patronage of the church had passed in 1673). The latest comprehensive restoration was carried out in 1974-75.

†Mural paintings were uncovered 1899 and 1975 on the vaults and part of the the walls, and afterwards re-whitewashed. The late medieval paintings are characteristic of the Århus region with decorations on the vault ribs, viz. chevrons framed by friezes of arcs and simple flowers.

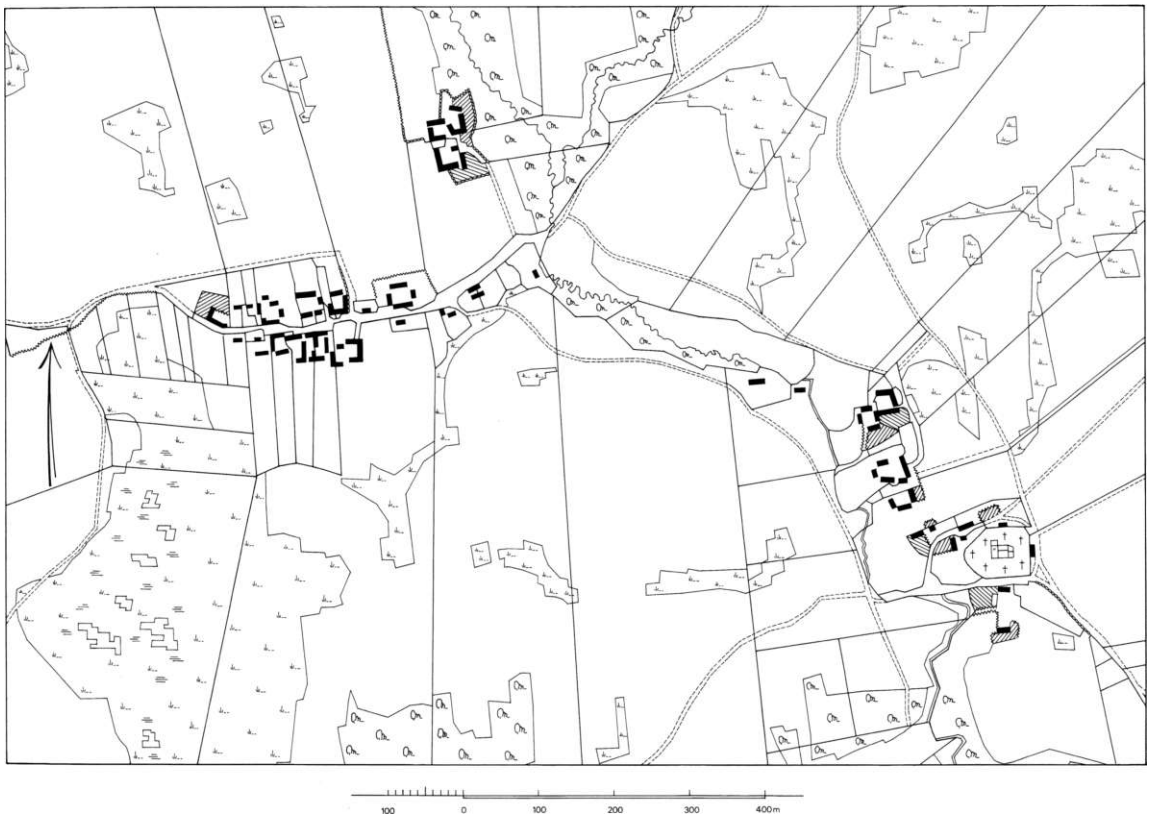

Fig. 53. Området ved Søvind 1:10.000. Sammentegning ved Jørgen Wichmann 1996 afkort over Søvind m.v. og Brigsted bys jorder, målt af henholdsvis Jens Grouleff 1788 og J. W. Ammundsen 1818. Rettelser medtaget til 1857 og 1862. - *Map of the village.*

Amongst special motives to be seen were a coat of arms for bishop Niels Clausen (†1531) and a depiction of the fox being hanged by the geese as an allegory on the opposite world (mundus inversus).

The oldest fittings comprise a Romanesque granite font as well as a chalice (known from the sources) which was donated in 1517 by a certain Borkward as frankalmoin for him and Iver Eriksen, probably persons whith especially strong ties to the parish. The Lutheran Reformation in 1536 is reflected in the acquisition of a new baptismal dish c. 1550, and a pulpit donated in 1575 by the owners of Tyrrestrup. Their influence on graves and churchyard monuments can be seen in the tombstone (c. 1575) commemorating Peder Ebbesen and his family, and in the memorial for members of the Søltoft family. The owners of Tyrrestrup continued to exert influence during the period of 1673-1911 as patrons of the church. As to the fittings, special attention should be drawn to the altar-piece donated in 1723, and to the manorial pews and †pew galleries, also from the 1700s. From the 19th century onwards, items worthy of special note include a bell (1834), †altar cloth and †chasubles (c. 1841), chalice and paten (c. 1852), new altar rails, as well as †priest's chair and †chairs for parish clerks (c. 1866), organ and pews (c. 1907).

In 1911 the church became financially independant and 1929-30 a comprehensive restoration and repainting of the altar-piece, pulpit pews, etc. was carried out. In 1974-75 the church acquired a new organ in connection with the latest major restoration.